

Om de tre uadelige Stænders Deeltagelse i Danmarks og Norges Statsanliggender, fra Rigsdagen 1523 til Rigsdagen 1660.

Af

Mag. P. F. A. Hammerich.

(Med et Tillæg af Actstykker og Documenter.)

Siden Professor Larsens og Justitsraad Jacobsens grundige Undersøgelser er et klarere Lys blevet udbredt over Stændernes Deelagtighed i Statsager gennem det Tidsrum, som her er Gienstanden for vor Betragtning. Imidlertid er dog meget endnu i denne Henseende dunkelt, og mange Spørgsmaal fremstille sig for den, der noiere studerer hūnt Tidsrums Historie. Under Beskæftigelsen med denne stodte jeg deraf ogsaa paa Dunkelheder, hvilke de hidtil bekendte, trykte Skrifter ikke funde opklare mig. Jeg søgte Adgang til Bibliothekernes og Archivernes Skatte, og erholdt den med stor Beredvillighed af de offentlige Auctoriteter. I den første Deel af Tidsrummet flyde vel ogsaa her Kilderne sparsomt; men jo længere man rykker frem i Tiden, desto rigere blive de og bringe Grandkeren en Mængde mit Stof. Men det, jeg saaledes fandt paa mit Krydstog mellem vore haandskrevne Samlinger, har jeg i nærværende Afhandling forenet med det allerede forhen bekendte, for at give en sammenhængende Fremstilling af mit emne.

Alle statsretlige Bestemmelser for den dansk-norske Stat ere gennem vort hele Tidsrum ligesaa vakkende og ujælfre som dengang overalt i Europa. Den nærmeste Kilde til disse ere vores Kongers Haandsætninger og de af dem givne Privilegier;

men hvor uneiagtige og mangetydige ere ikke disses Udtryk? Historien, der viser, hvorledes de i det virkelige Liv forstodes, er deres eneste rette Fortolker.

Sporge vi da Historien om de danske og norske Stænders politiske Rettigheder, svarer den os, at Stænderne dansede den lovlige Grundmagt, hvorpaa Samfundet med alle sine øvrige Magter hvilede. I det mindste ved hvert Kongefiske funde de, hvis de vilde, forandre hele Forfatningen, og Historien viser, at der kom Eider, da de vuoe vei. Samme Tid traf ind i Revolutionerne af 1536 og 1660, og begge Gange blev Stændernes Berettigelse til at giøre hvad de gjorde erkjent. I det første Tilfælde, hvor de for øvrigt vare i Enhed med Samfundets andre Magter, med Kongen og Rigsrådet, erkjendtes Berettigelsen ved Christian den tredies Buursprog i København. Men i det sidste Tilfælde erkjendtes den af en af det Nyes ivrigste Hjender, Rigsråden Gunde Rosenkrands. Ikke anende de Begivenheder, hvis Fulde var nær, frev han nemlig i en af sine Betydningsringer: „Derfor kan Intet medrette enten forandres, som vores fundamental Constitution vedkommer, ei heller gives eller tages nogen Stand sin Frihed og Privilegier, uden til et General- og almindeligt Møde, at Alle og Enhver dermed ere tilfreds og det samtykke“¹⁾. — Hvorledes nu Stænderne brugte den saaledes erkjendte Berettigelse, om de vare som den raagne, eller som den slumrende Love, vil den følgende Udvikling vise.

Stænderne bestod af de fire, i alle Middelalderforfatninger fremtrædende Afdelinger. Men af dem er Adelen her ikke Hienstand for disse Undersøgelser, uden forsaavidt som den hænger sammen med de tre uadelige Stænder. Dens Betydning i Staten er erkjent og snarere overvurderet, end

¹⁾ Ms. af den gamle Kongel. Samling, paa det st. Kongel. Bibliothek, Ato, 2698.

undervurderet; thi, naar vi, som vi bør, uttage Rigsgaadet som en egen Stand af Adelens Samfund, staar den egentlig fun med Hensyn til dens i stadig Udevelse værende Selvbestratningsrettighed høiere end de andre Stænder.

Der Undersogelse deler sig i tre Hoveddele, bestemte ved Tidernes forskellige Charakteer. Den første Afseling er en Overgangstid fra 1523 til 1536; den anden, som viser os Stændermagtens laveste Ebbe, gaaer til 1625; og den sidste, som viser os Stændernes bestandig stigende Indflydelse, ender brat 1660.

Dog, førend vi gaae over til Skildringen af de tre Afslinger, maae vi med et Par Ord set berore de uadelige Stænders Deeltagelse i den dommende Myndighed.

Bed Underretterne var deres Indflydelse storst; paa Bythingene demte Borgeren, ved de geistlige Ritter Geistligheden, og paa Landet bevarede Bonderne som Bisiddere, Sandmænd, Nævninger og som Nebningsmænd ikke faa Levninger af gammel Domsret. I Egne, der laae mere assides, og hris Naturbeskaffenhed og Folks Charakteer gjorde Adelens Indtrængen vanskeligere, for Exempel i Bleking²⁾, funde man paa Frederik den andens Tid endnu see Folket som i Oldtiden dommende sig selv; men paa de fleste Punkter, baade paa Landet og i Stæderne, havde Adelen en stor Indflydelse, da Valget af Herredsfogeder og Byfogeder laae i dens Hænder, og Landsdommerne næsten altid toges af denne Stand.

Det var oftest adelige Herrer, der saade i Kongens Retterthing, Rigets høieste Domstol; dog funde man ogsaa her træffe, som tilkaldte Dommere, Borgere, Priorer, Professorer, Præster, Byfogeder og Herredsfogeder, Borgermestere, Raads-

²⁾ Citatet, der beviser dette, er mig uheldigvis forgommet. Jeg hører fun, at det var hentet fra Geheime-Archivet.

mænd og simple Borgere³⁾). Og for disse modte selv Kongen gennem sin „Fuldmægtig;“ saaledes i den bekendte Sag, som K. Christian IV. 1627 forte med Fru Anna Lykke, i hvilken 14 Geistlige og 14 Adelsmænd sade i Retten.

1. Tidsrummet fra 1523 til 1536.

Det er Frederik den Høistes og Grevens Feides Epoke, der ligger for os; hin interessante Tid da Elementerne, som dannede Statsverdenen, vare komne i Brand og deres Oplesning nær. Bevægelserne for Frihed i Kirken, og for Frihed og Liighed i Staten, tornede med Vælde mod de gamle Grundmure, og Kirkens faldt, medens Statens vel rystedes, men dog blev staende. I saadanne Tider stille altid Modsatningerne sig skarpt mod hinanden.

Der gaves en Centralmagt med aandig Berettigelse ligesovsor Stændernes Particularisme; men der var uheldigtvis bestandig Strid mellem dens to Bestanddele, Kongen og Rigsraadet. Kongen, forbunden baade i Danmark og det endnu selvstændige Norge, til at „styre og regiere Landene“ med Rigens Raad, fandt et saadant Forhold altfor besværligt, og Frederik I. erklærede: „han var af ganste Hu og Hierte aldeles vel tilfreds med, at Raadet tog Riget og selv styrede og regierede“; eller ogsaa: „at det forligede sig med en af hans to unge Herrer Sonner om Regimentet“⁴⁾). Imidlertid vedblev han dog at regiere indtil sin Død; men da tog ogsaa Rigsraadet alene Toilerne med de heie Forestillinger: „at de havde Ret at faare

³⁾ Rosenvinges gamle Domme I. D. p. XXII.

⁴⁾ Ny Danske Mag. V. 37.

til Konge, hvem de vilde og naar de vilde, og vilde de aldrig have Konge, da stod det til dem"³⁾).

Vigeoverfor dette stolte Maad af geistlige og verdslige Herrer stode Stænderne, iverhøge for deres particulære Friheder, men inubyrdes havende hinanden, og Demokraterne ofte med Sværet i Haand mod Aristokraterne, der i det Hele begünstigedes af Centralmagten. Deres mangfoldige Privilegier, om hvilke de hos os, som overalt i Middelalderen, havde dannet sig i sine enkelte Stænder, vare i denne Overgangstid endnu til; skondt Kongerne havde begyndt med ille længer ubetinget at stadsætte dem, og Reformationen truede Geistligedens. Ifelge Frederik den førstes Haandfæstning vare de berettigede til Deels-tagelse i Lovgivningen og Beskatningen; en Lov fik først Gyldighed „naar Landet vilde derved tage“, og Skatter kunde ei paalægges „Allmen og Kibstæderne uden Prälaters og Ridderstabs Tilladelse, og nogen Allmues Samtykke“. Ogsaa til at deeltage i Kongevalget maatte de erkiendes faldede. Borgerne, endnu i Besiddelse af megen communal Frihed, havde Tilladelse til at ashandle deres Anliggender i aarlige provind-sielle Sammenkomster.

Dog maae vi bemærke, at disse Rettigheder allevegne i Middelalderen maae betragtes mere fra den negative, end fra den positive Side. De vare erholdte af Stænderne og ud-øvedes af dem, mere for at hindre Indgreb i Privilegierne, end for positivt at tage Deel i Statsstyrelsen. Desuden vare aarlige Rigsmoder for længe siden komne af Brug; man havde tildeels fundet andre, for Centralmagten lettere Veie at bringe Stænderne til at give deres Minde til offentlige For-holdsregler. Stæderne, det egentlige Grundlag for frie Stæn-der, vare uden synderlig Handel, og felgelig ogsaa uden synderlig

³⁾ Danske Mag. Rie Ræste. I. 11.

Anseelse; Bondestanden var forknyttet. Den nære Sammenhæng mellem Adelen og Rigsrådet, der valgtes af dens Samfund, hindrede også Ståndermagtens frie Udvikling i et Underhus. Thi det var ikke Tilfældet i Norden som i England, at de ældste Senner af Familien vare fødte Lords og dannede et Overhus, og at de yngre Senner deraf, som en ringere Adel, sluttede sig sammen med de borgerlige Stænder.

Sperge vi nu, hvilke Lejligheder der aabnede sig for Stænderne til at udøve de dem tilsigtede rettigheder, da henvises vi til de almindelige Ståndersforsamlinger, til særlige Forsamlinger af en enkelt, eller flere enkelte Stænder, til provinssielle Møder af alle, eller af enkelte Provinsers Stænder; og endelig til de særlige Forhandlinger, der, uden nogen egentlig Sammenfaldelse, fortas af Regeringsmagten med en enkelt Stand eller en Deel af samme.

Fredrik den førstes Regering aabnedes med et Rigsmod i Roskilde 1523⁶⁾). Et lignende Mode var påtænkt, at skulle holdes i København 1524 ved Pintsdag, hvor i det mindste Borgerne skulle repræsenteres⁷⁾; men vi høre Intet om at det virkelig blev holdt. Derimod bliver det sandsynligt, at der i Forening med Kong Frederiks Kroning i København 1524 holdtes en almindelig Ståndersforsamling, thi Rigsrådet havde andraget derpaa⁸⁾) Hvidfeldt fortæller også, at alle Stifter og Kibstæder ved Kroningsmødet fik deres Privilegier stadfæstede, hvoraf kan sluttes, at deres Sendebud maa have mødt der⁹⁾; og Benader synes, efter et i Geheimearchivet bevaret Brev, at skulle møde sammen med Kongen i København, omrent ved

⁶⁾ See Frederik den førstes Haandfæsining i Badens hist. Afsalinger III. 72 og flg. Om at Almuen samtykkede med i Valget, see Christiern den andens Archiv af Ekdahl 702.

⁷⁾ Geh. Archiv: Megens Goyes Br. Leverdag i Paastleugen 1521.

⁸⁾ Ny Danske Mag. V. 18.

⁹⁾ Hvidfeldts Kronike. 2. Udg. 1652 p. 1260.

denne Tid¹⁰⁾). Hvervidt Mødet i Bergen 1524¹¹⁾, hvor Normændene erkiendte Kong Frederik, var et almindeligt Standermøde for Norge, er tvivlsomt; men 1526 holdtes en dansk Rigsdag i Odense¹²⁾, og den i Reformationshistorien bekendte Forsamling i København 1530 synes at have været et Rigsmøde, hvor i det mindste Geistligheden og Adel og Borgere forsamlede sig¹³⁾. 1531 samlede Christiern den Anden de norske Stænder om sig i Oslo; og Herredagen i København 1533 ter man vel antage for udvistet til en Rigsdag, da man ved, at både Geistlighed, Adel og Borgere, i det mindste fra København og Malmö, her gave Mode¹⁴⁾.

Til provindsielle Standermøder funne vi henforede, i Anledning af Borgerkrigen nu saa hyppige Hyldingsforsamlinger, der især forekomme i Aarene 1523, 1534, 1535. En interessant Fortelling om Fremgangsmaaden ved disse er os bevaret med Hensyn til Jemtlands Hylding af Frederik den Første¹⁵⁾. At der under Urolighederne er holdt Provindsmøder ogsaa i andre Anliggender, bliver meget rimeligt; men for vist vide vi fun at sige om Mødet 1535 paa Sjællandsfarernes Landsting i Ringsted, og om et endnu for hele Øst-Danmark i Aaret 1534¹⁶⁾.

Øste have Herredagene, eller Rigsråadets Møder, faaet en mere almindelig Charakter, naar nemlig en enkelt Stands Deputerede bleve tilfaldte. Adelen træffe vi hyppig her, og

¹⁰⁾ Geh. Archiv. Vicrreherrets Rev Et. Hans Aften 1521. Tillag Nr. 1.

¹¹⁾ Om Tiden, da det holdtes, see Rev 2, IV, 510 og fig.

¹²⁾ Ny Danske Mag. V. 103.

¹³⁾ See Herord. af 1530 Rosenvinges gamle danske Love 4, 111.

¹⁴⁾ Ny Danske Mag. V. 226, og fig.

¹⁵⁾ Nørste Samlinger I. 70.

¹⁶⁾ Ny Danske Mag. V. 141 Geh. Archiv. Klevenfeldts Samlinger: Samlen Gyldenstierne, see Tillag Nr. 2.

jeg vil blot nævne det indholdsrigte Valgmode i Ry 1534. Forst i Aaret 1535 udskrev Gren Christoffer et Mode af Øst Danmarks Stæder i København.¹⁷⁾ Deputerede fra Danmarks Stæder indkaldtes af Christian den tredie til Roskilde, St. Clements Dag, rimeligtvis 1535, for „der at handle med Rigens Raad om dette Riges Bestand og Bedste“.¹⁸⁾ 1531 vare Udsendinger fra de jydske Bonder tilslagte at møde paa Odense-Herredag, og begierede Undervisning om, hvorpaa de skulde stemme, inden de lode sig give fuldmagt;) og 1535 blev blekingske Bonder stævnede til Kongen.

Repræsentationen ved disse Meder var talrig; og modte Borgerne med deres Byes, og Bonderne med deres Herreds Segl,¹⁹⁾ for at trykke Lovlighedens Stempel paa de Bestemmelser, de indgik. Til Roskilde 1535, ligesom til København samme Åar, indkaldtes 1 Borgermester og 1 Raadmand fra hver Stad; til Odense 1531 to Bonder af hvert Herred; ved en særegen Lejlighed 4 Bonder af hvert Herred i Bleking;²⁰⁾ til Opsø 1531 skulle „Bonnerne af hvert Syssel fremfende 4 Fuldmægtige“, og „Borgemester og Raad nogle af deres Middel“²¹⁾. Den lavere Geistligheds Repræsentation, som først udviflede sig med Reformationen, var derimod endnu ikke ordnet.

I Regelen udstedtes Indkaldelsesbreve, hvori de Gienstande, der skulde afhandles, rimeligtvis nævnedes. Vi finde,

¹⁷⁾ Ry D. Mag. V. 117.

¹⁸⁾ Tegneiser over alle Lande I, 114.

¹⁹⁾ Geh. Archiv, D. Billes, M. Goyes og C. Lanners Br. seria sexta post festum Dionysii 1531, „Saa haffwe wii oc forfarett at bønder oc allmwge aff noghre herrede som erre tiilsagde, ij aff huerit hærredt at möödhe i othenssze, wilde oc wiidhe hvor paa the skulde nogett samtycke förra end the sngge fuldmacht paa alles theres wegnæ.“

²⁰⁾ Bierreherreds Brev St. Hans Aften 1521. Tillæg Nr. 1.

²¹⁾ Jacobsens danske Stattevæsen, S. 83.

²²⁾ Hvitfeldts Krønike, Udg. 1652, (hverefter her altid citeret) p. 1351.

at Bonderne 1531 bejværedé sig over, at dette ikke var sagt taget og forlangte „først at vide, hvad der skulde samtykkes“²³). Fuldmagter udstedtes af dem, i hvis Navn de mødte. Ved Modet foredroges Kongens eller Landets Hverv, eller „Grinder“, hvorpaa hver Stand eller Menighed for sig tog sin Beslutning. Undertiden var denne Beslutning af en enkelt Commune bunden til hvad de andre Communer besluttede, eller af en enkelt Stand bunden til de andre Stenders Beslutninger. Saaledes forbundt Bierreherreds Bonder sig 1524 til at beslutte det samme som hele Skaanes Almoe²⁴), og Kibstæderne udfærdigede 1534 deres Samtykke „med saa Skiel, at menige Danmarks Riges Raad, Adel og Geistlighed det og indgaae ville“²⁵). Ikke altid blev det forlangte bevilget. Selv Bonderne vovede at giøre Vansteligheder, som Bierreherreds 1524, der vægrede sig ved at sende deres Segl bort af Herredet; ja i Norge 1532, ved særegne Forhandlinger om Stat paa Sognedals Thing, negtede Bonderne med „samdræglig Mund og oprakt Værge“ at udgive denne²⁶). Forgieves formanede Kongens Embedsmænd dem til at tænke paa, at ikke „Hustru og Born skulde undgielde“, de vedbleve med deres Negtelse.

Gienstandene for Stenders Moder og for de forhen omtalte særegne Forhandlinger af Centralmagten med en enkelt Stand eller Commune vare af forsiktig Art; vi skulle her i Korthed omtale og nærmere udvikle dem.

Hyldinger af Kongerne, saavelsom deres Valg herte til Modernes Omraade. Endnu paa Herredagen i København 1533 hed det i dens Aabningstale: „Naar nogen Herre skal faaes til Konge, pleier dertil at forstrives negle af de Bedste og Mærkeligste af Adelen af hvert Land, og en Borgemester

²³) Det ansante Brev seria sexta post festum Dionysii 1531, (s. ovenfor).

²⁴) Det ansante Brev af Bierreherred. Tillæg Nr. 1.

²⁵) Tillæg Nr. 2.

²⁶) Nørste Samlinger Gte Bd. 5. 35.

eg nogle af de bedste Borgere af Kibstæderne"²⁷⁾). Frederik den Hørste betragtede sig og'aa først som ret udvalgt, efterat Rigsdagen i Roskilde 1523 havde stadsfæstet ham, og Jemt-lænderne fejede ham formelig til deres Herre 1523²⁸⁾. Stænderne havde Ret til at fremkomme med Klager og Bestenkninger over offentlige Forhold, og med Andragender, og de brugte denne Ret. Saaledes see vi Kibstæderne flagende i København 1530²⁹⁾ og andragende ved Mødet 1534³⁰⁾. Rigsrådet selv ertendte vcoovenigheden af at de deeltog i Rigsrets Sager og raadede Kongen 1523 at indkalde dem, „for at giore en god og redelig Skikkelse paa Alt, som hans Maade og Riget nytteligt er"³¹⁾. Det her omhandlede Tidssrum udmarkede sig dog ikke med Hensyn til Lovgivningen; fun faa være de Forordninger, der udgik. Derfor fik Stænderne heller ikke Lejlighed til at udøve deres Rettighed i denne Retning, og vi see fun et Par Jagtforordninger udstedte med Samtykke af den Stand, de vedkom, nemlig Adelen³²⁾.

Hyppigst kom deres Stattebevilsningsret i Virksomhed; skjont det ikke er uden Erexempel at Rigsrådet „paa menige Rigens Indbyggeres Begne“ har „lovet og tilhagt“ Kongen Skat baade af Geistlighed, Adel, Borgere og Bonder. Saaledes 1524³³⁾; dog var det ikke umuligt, at føregne Forhandlinger, som i den Anledning varer ferte med Stænderne, funde været forkomne. 1526 bevilgede Stænderne Skat i Odense³⁴⁾; 1534

²⁷⁾ Ny D. Mag. II. 201—202.

²⁸⁾ Nørde Samlinger I. 70 ff.

²⁹⁾ Herordningen i Rosenvinges gamle Lære I. 141.

³⁰⁾ Tillæg Nr. 2.

³¹⁾ Ny D. Mag. V. 18.

³²⁾ En Herordning givet i Aalberg St. Severini episcopi Dag 1526.
Utralis acta publica i det Rgl. Bibl., og en anten (sammesteds),
givet i København St. Petri. ad vinc. 1532.

³³⁾ Ny D. Mag. V. 20.

³⁴⁾ Ny D. Mag. V. 102.

og 1535³⁵⁾) fik Grev Christoffer en lignende Bevilgning, og rimeligvis har en saadan været givet østere, end de Gange, hvorom vi have udtrykkelig Efterretning.

Med Hensyn til Skattevesenet var det især, at Magthaverne indledede særegne Forhandlinger med Menighederne; ved hvilke man meente, lettere at faae deres Minde. Det blev besluttet i Odense 1526³⁶⁾) af Rigsrådet, at forhandle først med Stæderne om Accise, „forhaabendes, at Stæderne skulde det indgaae“. Med Snildhed foreslog hele Rådet hvad Mogens Gøye i et Brev gientog³⁷⁾, at begynde Forhandlingerne i Sjælland og Skaane, hvor man ventede mest Willighed, „siden vil det vel give sig selv i Jylland“; Bevilgningerne erholdtes ogsaa, stiondt hver Stad bandt den til særegne Vilkaar Saaledes bevilgede Malmø Accisen paa 6 Aar, dog med Forbehold af at beholde en Deel af Indtægterne;³⁸⁾ København paa 4 Aar, imod Frihed for Bystat.³⁹⁾ 1534 bad Grev Christoffer Bonderne i Hindsgavl og Hagenstors Leen om Sviin⁴⁰⁾). 1535 vare Bonderne fra Bleking, vistnok til Forhandling om Stat, stævnede til Kongen⁴¹⁾). 1526 handlede Kongens Embedsmænd, efter Rådets Samtykke, „med Lempe“, med Allmuen, om at faae Kirkesloffer til at støbe Kanoner af⁴²⁾). I April 1536 tilskrev Kongen Stæderne med mange Undskyldninger og „bad dem endnu paa denne Tid, at komme sig til Undsætning“⁴³⁾

³⁵⁾ Tillæg Nr. 2. og Krags Christian den 3rie, Overs. 1, 83.

³⁶⁾ Ny D. Mag. 5, 103.

³⁷⁾ Geh. Archiv. Længebels Dipl. M. Gøyes Br. Fredag efter Søndag post lætere 1527.

³⁸⁾ Det store lgl. Bibl. Mæs. Utdalts acta publica 1523 – 1534. B.

³⁹⁾ Geh. Arch. Lægeb. Dipl. Sisebrev til København 1527, feria 3ia pentecosten.

⁴⁰⁾ Ny D. Mag. V. 135.

⁴¹⁾ Jacobsens danske Skatteræsen, S. 83.

⁴²⁾ Ny D. Mag. V. 208.

⁴³⁾ Jacobsens Skatteræsen, S. 181.

Stænderne funde nu vistnok sige Nei til saadanne Anmodninger, og det anførte Eksempl fra Norge kan bruges til Bewiis paa, at de enkelte Gange gjorde det; men den kongelige Unaade have de da neppe undgaaet. Skjondt Christiern ikke længer truede, som i sin Belmagts Dage:⁴⁴⁾ „Finnes der Nogen af Eder, som ikke dette vil samtykke, og sig herimod paastadig gior, da stikker Os ham hid, Vi ville selv straffe derover som vedbor“: saa tilled Leensmænd ñog vog ej eg in, at jenve ti hundre Krono ino i de gienstridige Herreder, „for at tage de Verste ved deres Hals“. ^{45a)} Saa urolige Tider maatte vise flere Spor af Voldsomheder, baade fra Magthaverne og Folkeets Side.

2. Tidsrummet fra 1536 til 1625.

Heldige Krig, Magt og Anseelse charakterisere dette Tidsrum i udvortes Anselligender, Rigsråadets og Adelens stigende Vælde i de indvortes Anselligender. Efterat Catholicismen havde faaet Dødsstodet ved Constitutionen af 1536, steg Centralmagten, i det nu alle geistlige Sager i det Væsentlige kom under dens Omraade. En youngen Statskirke og et verdsligt Oligarchie, blev det historiske Resultat af Danmarks Middelaldersudvifling. Rigsrådet bestod fra nu af alene af verdslige Adelige, med hvilke Kongerne, efter Haandfæstningerne, skulde „styre og regiere“ Riget, og hvis Samtykke var nødvendigt i visse Tilfælde, især naar Kongen vilde beskaffe Adelens Bender, eller begynde en Krig. Skjondt Rigsråadets Magt fuldkommenhed altsaa, naar vi undtage disse særskilte Tilfælde, var fastsat i Udtryk, der tilled en dobbelt Udtydning, var

⁴⁴⁾ Registrum Seelandie MDXIII, 35 i Uddals acta publica paa det Kongelige Bibliothek.

^{45a)} Min Netto om denne er ukeltigvis forkemmet; mindes jeg ret, vare Citaterne fra den Münchenste Diplom-Samling i Geb. Archivet. En saadan fremgangsmåde faaer ogsaa i got Sammenhæng med Kongens Embedsmands Trufel til de statenegrindende Bender; see evenfor p. 411.

dog den gamle Hævd for at erholde Rigsraadets Samtykke til offentlige Statshandlinger. Blandt Kongerne vare Christian den Tredie og Frederik den Anden gunstige mod Aristokratiet, som vistnok ogsaa dengang indbefattede Folkets dygtigste og mest udviklede Deel. Kun eengang under disse Konger, i Slutningen af Syvaarskrigen, seer vi Kongemagten alvorlig tornet sammen med Rigsraadet; da erklærede Kongen: „Saasremt Riget ei vil hielpe, funne Vi ikke Andet, end for Armod vor kongelige Regierung hermed astræde og antvorde Eder, saa at I maae vælge Eder en Herre, hvem Eder godt synes, som rig er og bedre end Vi regiere kan“^{45b)}). Men Raadet faldt da til Foie og skrev bedende: „Efterdi Eders Kongelige Majestæt er vort Hoved, og vi Eders rette Ledemod, og Hoved uden Ledemod og Ledemod uden Hoved ei kan blive bestandige, at Eders kongelige Majestæt ei vil assondre sig fra os.“⁴⁶⁾) Christian den Fierde med al sin Dygtighed var for fremfusende, og besad ikke Snildhed nok, til at tæmme Oligarchiet; og Rigsraadet beholdt derfor under hele Perioden en afgorende Indflydelse paa Beskatningen og Lovgivningen, ved hvis Udevelse deits Samtykke ofte paaberaabes; ligesom ogsaa paa de øvrige Statsanliggender. Det begunstigede Adelen, der nu havde Hals og Haand over sine Bonder, og var i et fuldkomment regierende Forhold til disse dens „Undersætter“; men som et afgjort Parti, fiendtligt mod Statens holere Interesser, fremtraadte det først 1604, da det forbod Stædernes lovlige Provindsmoder og twang Kongen til at aflade med at udskrive dem⁴⁷⁾) Fra dette Dieblik begyndte de lange fuede borgerlige Stænder, hvis Indflydelse paa det 16^e Aarhundredes Udvilting siden 1536 var yderst svækket, at danne en Opposition,

^{45b)} Geh. Archiv. Frederik den Andens Br. til R. N. Nytaardsdag 1570.

⁴⁶⁾ Geh. Archiv. R. N. Br. 18de Januar 1570.

⁴⁷⁾ Slanges Gesch. Christian des Verten, durch Schlegel. I. 353.

og, stiendt dens første Rækker faldt med Dybvaderne, seirede den dog i Pagt med Kongerne efter et halvt Aarhundredes Kamp.

At Stændernes Magt under saadanne Forhold blev holdt nedtrykt i Danmark og Norge, som i Slesvig og Holsteen, var naturligt. Ingen Haandfæstninger sikrede mere med klare Ord deres Deelagtighed i Lovgivningen og Beskæftningens, stiendt det kunde være et Spørgsmaal om disse Grundloves almindelige Stadfæstelse af hver Stands Friheder ikke implicite indeholdt denne Forskrift: Ogsaa den jydske og de gamle norske Love, besvorne af alle Konger, bestemte jo, „at Landet skulde tage mod Loven“. Almindelig Welstand mellem Borgerne, Tugtelsen under Borgerfrigene, rolige Tider og faa Skatter gjorde denne Tilstand i Begyndelsen af Tidssrummet taalelig for de lavere Stænder; og det var først i det 17de Aarhundredede, at den forhen omtalte Opposition svagt begyndte. Alle Landets Forhold bevirkeede ogsaa, at Centralmagten ikke som i bevægede Tider trængte til dem, og at de, sieldnere sammenfaldte, ikke fik mange Leiligheder til at giøre sig gieldende. Imidlertid udeblev deres Sammenkaldelse, og andre Forhandlinger med dem, ingenlunde ganske, hverken i Danmark eller i Norge; og det er en falsk Forestilling, at tænke sig Norge saa fuldkommen voldgivet dant Vilkaarlighed, som man almindelig tænker sig det. Dets Rigsråd blev vel affaffet og Landet underkastet det danske; men dette Slag var mere rettet mod Kongens Magt, der var større i Norge end i Danmark; Norges Stændermeder vedbleve, om end med ringere Indflydelse. Frederik den Anden blev vel kun hyldet, men de følgende Konger tillige „samtykte og bevilgede“ af Folket i Norge som i Danmark; og under Frederik den anden begyndte Kongerne at give den norske Adel Privilegier, der ikke vare synderlig ringere end den Danskes.

Tidssrummet aabnedes med det store danske Rigsmodet i København 1536, hvor Rigernes Danmarks og Norges Forfatning blev grundet for mere end et Aarhundrede. 1547,⁴⁸⁾ 1570,⁴⁹⁾ efter Frederik den Andens forhen omtalte Sammenstod med Rigsrådet, og 1608⁵⁰⁾ holdtes Rigsdage i København, og maaske har Herredagen 1604 i Bergen udvidet sig til en Rigsdag; i det mindste finde vi, at Adelen og Lagmændene i Norge ere indkaldte til at møde der⁵¹⁾.

Fuldstændige Provindsmoder holdtes ved Kongehylninger; desuden 1569 i Viborg for Jylland og Fyen⁵²⁾, flere Gange paa Althinget og 1555 i Bessestad for Island⁵³⁾; men rimeligvis ere de holdte østere, end vi have Kundstab om.

Oste sammenkaldtes Adelen, øste ogsaa Borgerstanden. Saaledes træffe vi den sidste samlet 1537⁵⁴⁾, 1540⁵⁵⁾, i København, og 1560⁵⁶⁾ rimeligvis sammesteds og i Norge. 1546 mødte Deputerede fra de staaante Stæder, efter Besaling, hos Kongen og Rigsrådet⁵⁷⁾. Ogsaa Bondesommuner see vi forsamlede med Centralmagten. 1536 og 1540 i København, 1542 i Ribe, 1546 i Antvorskov, 1555 i København⁵⁸⁾, og 1607 i Stavanger⁵⁹⁾ holdtes Nationalconcilier af Geistlighedens Deputerede.

Endelig holdt Adelen sine aarlige Provindsmoder, der

⁴⁸⁾ Næssens i Rosenvinges Gamle Lov IV. 214.

⁴⁹⁾ Jacobsens Skattekæsen S. 203 flg.

⁵⁰⁾ Slange durch Schlegel, II. S. 428 flg.

⁵¹⁾ Christian d. 4des norske Lov, Tortalen.

⁵²⁾ Jacobsens Skattekæsen, S. 202 og flg.

⁵³⁾ Espolinus Islands árbækur 4, 109 og 112.

⁵⁴⁾ Jacobsens Skattekæsen, S. 109.

⁵⁵⁾ Rosenvinges gl. Lov IV. 198.

⁵⁶⁾ See Tillæg Nr. 2.

⁵⁷⁾ Krags Christian d. 8de Lov. 2, 175.

⁵⁸⁾ Münters danske Reformationshist. II. S. 387.

⁵⁹⁾ Slange durch Schlegel, 2 Th. S. 413.

sig Lovskraft under Christian den Tredie⁶⁰). Borgerstanden var, som det synes, indtil 1601 i Besiddelse af den samme Rettighed⁶¹), og Geistligheden i hvert Stift samledes ved Landemoderne.

Til Stendersforsamlingerne ansaæs endnu alle Stender for medeberettigede. Alle Adelige, som vare i Besiddelse af Jordegods eller Forleninger, blev som oftest indkaldte, og man funde ved en Rigsdag have det stolte Syn af 400 Adelsmænd i gummene Dragter, med deres rigt mykkede Lienerifik⁶²). Deres Indflydelse ved offentlige Møder beherkede disse. Efter Adelen indtog Geistligheden den næste Plads, en Stand, der var skyret fra sin gamle Højhed, men endnu havde stor aandig Indflydelse paa Folket. Den repræsenteredes, snart af Bisperne alene, snart af Bisper og Professorer, snart af Bisper, Kanniker, Provster og Præster. 1569 træffe vi i Viborg Bisperne, Prosterne, een Præst fra hver Stad og to Præster fra hvert Herred; 1570 i København Bisper, en Prælat og en Kannik fra hvert Kapitel, en Præst fra hver Stad, Provsten og en Præst fra hvert Herred⁶³). Som en egen Afdeling fremtræde her Domkapitlerne med Universitetet, der havde Rettigheder som et Capitel⁶⁴).

Borgerstanden repræsenteredes 1537 ved en Borgemester og 2 Borgere⁶⁵), 1569 ved en Borgemester, en Raadmand

⁶⁰) Krags Christian d. 3die, Drers. II. 203.

⁶¹) Christian den 3die besyrfede ved Privilegium af 1516 de syenske Stenders Ret til aarlig at sende Deputerede til en Provindsforsamling med nogle Rigstraader, for der at overveje Stadersnes Tarr. (Syenske Aktstykker I, S. og 2 flg); fra samme Tid findes i den Uddelte Saml. af acta publica et lignende Privilegium for de staanste Stader. Det er rimeligt, at samme Rettighed er blevet staadsret for Staderne af efterfolgende Konger.

⁶²) Larsen om Rigsdage, i Histor. Tidskr. I, S. 316.

⁶³) Jacobsens Skatteræsen 203—210.

⁶⁴) Histor. Tidskr. I, 318.

⁶⁵) Jacobsen I, c. 109.

og to Borgere⁶⁶⁾) og 1570 ved en Borgermester og en Raadmand⁶⁷⁾, altsammen af hver Stad. Dens Indflydelse tabte sig bestandig, som Centralmagtens Herredemme over den tog til. Det synes undertiden, som om den kongelige Besalingsmand udnævnte Borgerstandens Deputerede⁶⁸⁾. Mere og mere afsaffedes Magistratens frie Valg ved Borgerne, og Kongerne fik større Deel deri; Lehnsmændene fik Staderne „i Forsvar“, som det hed, og derved Verettigelse til at blande sig i deres indre Forhold; endelig begyndte Magistraterne at miste den Lovgivnings- og Besfatningsret, de forhen, tildeels i Forening med Borgerne, havde udøvet, og efter 1618 var København, Landets største Menighed, beroet sin Selvbestyrnings Palladium⁶⁹⁾ med Hensyn til Commune-Paaleg.

Hvor haardt Bondestanden i Danmark end trykkes, saa blev den dog indtil Slutningen af Perioden i Besidelse af sin Rigestandsret. 1570 er den sidste almuidelige Stænderforsamling i vort Tidssrum, ved hvilken vi med Bestemthed kunne paavise Boder som nærværende og stemmegivende; her modte en Herrefoged med to Oldinger, ligesom i 1569 en Herrefoged med 4 Boder af hvert Herred⁷⁰⁾. 1608 bliver deres Tilstedeværelsse i det mindste tvivsløs. Vel nævner Lysander i sin Riumkronike om Prinds Christian den Femtes Valg baade „Borgere og menig Almue“⁷¹⁾ som nærværende, men Indsaldesbrevet omtaler ikke de Sidste. — Endvidt vi ikke kan billige den ofte fremstalte Ansuelse af Bondestandens fuldkomne Redværdigelse i vort Tidssrum; endvidt

⁶⁶⁾ Jacobsen I. c. 293.

⁶⁷⁾ Jacobsen I. c. 209.

⁶⁸⁾ Tillæg Nr. 3.

⁶⁹⁾ Sæll. Tegneller 21, 283 a. et Brer, hvori Christian den 4de fordrer, at den kongelige Statholders Statfæstelse skal inthentes ved Magistratens Stattpaabud.

⁷⁰⁾ Jacobsen I. c. 298 og 203.

⁷¹⁾ Lysander, Christian V. Udvælg. og Hyldingss. Håb., p. 43.

vi træffe „Olderman og Byman paa ædru Sævne“, ud-
evene deres Lovgivningsret ved at samtykke Bylove, træffe
Hovrict begrænset af gammel Sædvane, og Landgilden som
en bestemt Ødelse, der kun ved Bondernes udvalgte „Oldingers“
Bevilgning funde forandres⁷²⁾; endstundt vi endelig see Bonder,
og det Høstebonder, for Kongens Rettething mandig forsvar-
ende deres Sag⁷³⁾: maae vi dog indromme, at deres Ind-
flydelse paa Landets Sager var i Tilbagegang, og ved offent-
lige Forsamlinger vistnok ringe. Allerede det, at Høstere og
Selvæiere imellem hinanden synes at have givet Mede⁷⁴⁾, vi-
ser, at det Hele ikke havde stort at betyde. Men det maatte
jo ogsaa komme saaledes; Danmarks Bonde kiendte ingen Sturer
eller Gustav Wasa, men vel en Grevens Feide.

In d' k al d e l s b r e ve i Kongens Navn og Fuldmagter,
udstedte for de Modende, forekomme i dette som i det foregaaende
Tidsrum. Disse Fuldmagter inleveredes som Legitimation i
Cancelliet⁷⁵⁾. Rigsdagen 1536 var et Buurssprog, hvor Kon-
gen og hans Mænd viste sig paa en dertil opbygget Altan for
de forsamlede Stender, hvorpaa en Oplæsning fandt Sted
„af de Artikler, som Christian, udvalgt Konge til Danmark og
Norge, gav meuige Ridderstab, Knebæder, Borgere og Bon-
der, for derom at raadslaae“⁷⁶⁾. Med sine Raab gav Folket
sin Bisald tilkiende. For det meste see vi de kongelige „Hverve
eller Grindere“, fremsatte for Repræsentationen, der var talrig
og bestod ofte af Fleer end Tusinde. Saaledes foredroges de
1638 i en Tale af Canzleren for Stendersnes Plenum; hver
Stand for sig gav derefter sin Erklæring, og ved Slutnings-

⁷²⁾ Rosenvinges gamle Domme I, p. XXVIII og flg. og II. p. XVI o. flg.

⁷³⁾ Rosenvinges gamle Domme I, p. XXV.

⁷⁴⁾ Jacobsen I. c. S. 82.

⁷⁵⁾ Øpfhænders Christian den Femtes Udvælgelse p. 35.

⁷⁶⁾ Ny D. Mag. III. S. 3.

modet taffede Kanzleren dem i Kongens Navn⁷⁷⁾). Kongen udstede gjerne efter Modets Ende Kundgiørelser om det Besluttede, paaberaabende sig Stændernes Samtykke; undertiden underscreve disse Recessen og trykke deres Segl derpaa. Ved Moder, som ei være Rigsmoder, var Fremgangsmaaden uden Twivl simplere. Især ved disse er det, vi see Stænderne indgive deres Besvæninger.

Gienstandene for Moderne, som for Centralmagtens øvrige Forhandlinger med Stænderne, vare de samme som i foregaaende Tidsrum.

I Begyndelsen af Perioden viste Rigsaabdet stor Lust til at giore Konge valget afhængigt alene af sit,⁷⁸⁾ eller i det Høicste tillige af Adelens Samtykke. Christian den Hierdes Valg var heller ikke foretaget paa ordentlig Viis, paa en Rigsdag, i det mindste har jeg iffe i Archiverne fundet Beviis herfor; men han blev dog „samlyst og bevilget“ af Geistlighed, Borgere og Bonder i Norge, som i Danmark⁷⁹⁾. Den „udvalgte Prinds“, Christian den Hemte, var derimod ordentlig valgt af Stænderne, der efter gammel Skif tillige vare deelagtige i alle Kongernes Provindshyldinger. Men Haandsætningsernes Bestemmelser udgik fra Rigsaad og Adel.

Adelen tog vel ved føregne Førsamlinger, f. Ex 1588 paa Antvorskov⁸⁰⁾, en vigtig Deel i Rigets Anliggender; men de fleste afgjordes af Kongen og Rigsaabdet alene. Ikke sjeldent forhandledes der dog om saadanne mellem Regeringen og Stænderne, eller Afdelinger af disse, uden at vi, iselge hin Tids formlese Fremgangsmaade, bestemt ter sige, om Stændernes Stemme var blot raadgivende, eller den var meddeelagtig i Afgørelsen.

⁷⁷⁾ Lyfchandere Christian den Hemtes Udvælgelse, p. 50.

⁷⁸⁾ Krug Christian den 3de, overs. ved Sandvig I. S. 506—507.

⁷⁹⁾ Slangen Christian IV., durch Schlegel 1, 208.

⁸⁰⁾ Christian IV., von Schlegel, 1, 76.

I August 1536 fik Christian den tredie, som det synes, paa Forlangende, Revers fra Stæderne ligesom fra Rigsraadet, em at de ikke længer vilde tilstede Bispernes Magt. I det Mindste er Malmøes Revers herom endnu til⁸¹⁾. 1569 i Viborg gjorde Kongen Regnskab for Sagernes Tilstand i Kri- gen og raadslog med Stænderne, „om han skulde giøre en ulidelig Fred, eller heller foretage det, som Rigerne funde være til Gre og Berommelse“⁸²⁾, hvilket sidste de Førsamlede tilraadede. 1615 henviste Rigsraadet Kongens Andragende om visse Fordele for hans yngste Sonner til „menige Rigens Stenders Bevilling“⁸³⁾. Baade til Bonder og Stæder henvendte Christian den Tredie sig ikke stedten med Forespørgsel, om de onskede Forbud mod visse Produkters Udforsel⁸⁴⁾, en Sag, der ellers, efter Haandfæstningerne, alene henhørte under Rigs- raadet.

Naar Stæder eller Bonder indfaldtes for at „give deres Brøjt tilkiende“, som 1546 og 1540, var der en rig Anledning for dem til ved Raad at deeltage i Sager, der vedkom dem. En lignende var Stæderne given ved deres aarlige Provinds- møder, som Aristokratiet deraf opmærksomt bevogtede og tilstodt ful tilintetgiort. Ved saadanne Leiligheder, f. Ex. 1540⁸⁵⁾, funde man see Borgere, i Kongens Nærværelse, sætte Priis paa deres Varer og bestemme Taxt for Laugene. Da afgjorde Kongen i Forening med Borgerne og med disse „Bevilgning“, naar og hvor Ma.feder skulde afholdes, og hvorledes det skulde

⁸¹⁾ Geh. Archiv. Malmøes Breve, Bartholomæidag 1536.

⁸²⁾ Jacobsen I. c. 204.

⁸³⁾ Histor. Tidsskr. I. 313.

⁸⁴⁾ f. Ex. Bruukerreds Br. i Geh. Archiv. Leverdag efter Mertenstag 1556. „Peder skeell slottsogett paa koldinghus attspurde oss menige mand oc almoe om wij begerede aff kon. mayn forbudt paa korn og hure lenge“.

⁸⁵⁾ Krags Christian den 3de, Overf. ved Sandvig, II. S. 88 o. flg.

gaae ved offentlige Bygningers Reparation⁸⁶⁾). Ønskede Statsmagten en Forandring i en Communes Privilegier, indledede den Underhandlinger med denne; efter saadanne bevilgede Malmö 1542 Opgivelsen af sin Eneret til Høffesalterier ved Trelleborg⁸⁷⁾.

I Lovgivningen, der i dette Tidrum havder sig en vigtig Plads, toge ogsaa de lavere Stender virksem Deel. Vel ere en stor Forordninger udstedte af Kongen og Rigssraadet alene; men andre, og det juist de vigtigste, „samtykkede“ af Stenderne, og det synes at funne uddrages af Historien, at alle Stender ssulde samtykke egentlige Grundlove og Rigets Hovedlove, hvorimod de evige vigtige Love kun samtykkedes af den Stand, hvilke de nærmest angif.

Den nye Grundlov, „en Rigs Constitution, Skit og Ordinans til evig Tid“, udfærdigedes af Kongen, Raadet, Adelen, Stederne og Huldmægtige fra Herrederne, og forsegledes af de 4 forstnævnte, paa den danske Rigsdag i København 1536⁸⁸⁾; hvorimod man ikke tilstod det oprørste Norge nogen Berettigelse i denne Henseende, men værtimod juist dengang forsyndede sig haardest imod det. Paa Københavns Rigsdag 1547 „bevilgede, besluttede og samtykkede“ alle Stender Necessen af dette Law „som en Rigs evige Sat, Skikkelse og Politii“⁸⁹⁾. Den reviderede norske Lovbog blev ved Medet i Bergen 1604 forelæst for Adel og Lægmænd; der gjordes her

⁸⁶⁾ Tegnelser over alle Q. 3, 275 a. og Registre o. a. Q. 5, 323 b.

⁸⁷⁾ „Wij (Borgemestre, Raad og menige Borgere og Indbyggere i Malmö) haftue ester wor naadige herres begere omdraget og forlatt forne artikell (Artiklen i detes Privilegier) saa det maa oc shall staa hans kon. Matt. friit fore att maa vnde oc tillstede bode vdlendiske oc andre att salte udj forne Treileborg etc. Oc eij der mett haftue gjortt ijmod wore priuilegier oc friiheder“ etc. Geh. Archiv. Malmøs Br. Vorertag efter St. Laurertü Tag, 1542.

⁸⁸⁾ Rosenvinges gamle d. Lovc IV. 170.

⁸⁹⁾ Rosenvinges gl. Lovc, IV. 214.

Regnskab for hvad der udelodes og tilfiedes; „ester fornørente gode Mænds Mening og Betænkning“ blev den paa my omarbeidet og derpaa trykt „ester de bedste Mænds i Norge Be- gering, Billie og Bidstab“⁹⁰). — 1555 blev „Bessestads Samtykke“ i det Bæsentlige stadsfæstet af Kongen⁹¹).

Sostædernes Fuldmægtige i Danmark og Norge samtyk- kede Sø-Retten⁹²); den saakaldte Københavns Stadsret af 1581, egentlig et forlig mellem Borgere og Magistrat, er given med Borgmesteres og Raads og menige Borgeres Bevilling⁹³). Paa Universitetets Fundats, paa den danske Kirke-Ordinants, havde Landets dygtigste evangeliske Lærere, og paa den norske havde Københavns Professorer og Norges Geistlighed, ved hvis Nærvarelse den stadfestedes paa Herredagen i Stavanger 1607, en stor Indflydelse⁹⁴). Nationalconciillernes, og siden Landemodernes Forordninger udgik i det Bæsentlige fra Geistligheden; ligesom ogsaa Frederik den andens Ordinants om Egtefæabsjager er overvejet „med nogle de Heilærde her i Ri- get“⁹⁵). — Paa Islands Althing udfærdigede de Modende Forordninger, der tildeels stadfestedes af Kongerne. De enkelte norske Forordninger blevne udgivne af Kongens Befalingsmænd snart med Lagmænds, snart Borgmesteres og Raads, „de Dannemænds i Capitlet“, eller Fogeders, gode Mænds, Om- budsmænds og Leens-Fuldmægtiges Raad⁹⁶). Øfste blevne de slet ikke stadfestede af Kongen, men gjaldt alligevel.

Aldelen forfattede egne Forordninger i dens Anliggender,

⁹⁰) Christian d. 4des norske Lov.

⁹¹) Espolins Islands árbækur IV. p. 109 og 112.

⁹²) See Sø-Rettens Fortale og Tillæg Nr. 2.

⁹³) Pontoppidans Origines Haab. 224.

⁹⁴) Krags Christian den tredie, 1, 637 og 638, og Schlegels Stange 2, 413.

⁹⁵) Resenninges gamle Love 4, 300.

⁹⁶) Paus's norske Lovs, f. Ex. 3, 313.

som siden fik kongelig Statfæstelse⁹⁷⁾), og vi træffe saaledes overalt Spor af Stændernes, deels raadslaaende, deels afgivende Deeltagelse i Lovgivningen.

Med Hensyn til Beskatningen vare Stud, Inne, Leding, Bystatter og flere mindre Skatter, for længe siden blevne faste. Om Extraskatter fortæs mangehaande Forhandlinger; thi, endskindt det ved det første Blif paa de kongelige Skattekære funde synes, som om de uadelige Stænder reent havde mistet deres Selvbeskatningsret, forholder dette sig dog ikke ganske saaledes. Vel udstedes Skattekærene snart af Kongen alene, snart tilslige tilraadte eller samtykte af Raadet, uden at Stændernes Samtykke i de fleste omtales; men at disse derfor ikke have samtykt, er i flere Tilfælde en alt for rask Slutning.

Capitlerne synes saaledes ofte beskattede, uden at deres Samtykke dertil udtrykkelig er nævnet⁹⁸⁾; men ved næiere Eftersyn mærke vi, at Tone i Skattekærene er ikke bydende, men bedende, med Udtryk som „vi bede og naadigst begiere“⁹⁹⁾; vi see de „Hoialerde“, en Afdeling af Capitlerne, at klage over Indgreb i Privilegierne i denne Henseende og Kongen at give dem Medhold¹⁰⁰⁾; endelig træffe vi Reverser omfattende Capitlerne, ligesom Adelen¹⁰¹⁾). Foies nu hertil, at vi i næste Tidsrum træffe dem i fuld Udeøvelse af deres Selvbeskatning, seile vi neppe ved at ansee dem som forurettede, naar i dette Tidsrum deres Samtykke ikke er indhentet.

Den øvrige Geistlighed beskattes ofte i en annodende Tone, der forudsætter Ret til et Aflag. 1564¹⁰²⁾) hedder det:

⁹⁷⁾ Ær Ex. Krags Christian d. tredie Dres. af Santvig, 2, 197.

⁹⁸⁾ Jacobsen I. c. 140 og 141.

⁹⁹⁾ Sjællandske Tegnelser 13, 141 b. og Samme, 20, 383 a.

¹⁰⁰⁾ Sjæll. Tegnelser 13, 101.

¹⁰¹⁾ Jacobsen I. c. 199.

¹⁰²⁾ Tegnelser o. a. Lande, 8, 186 a.

„Vider, at Vi behøve en markelig stor Hob Købber, hvorför vi Os med Os eftelig Danmarks Riges Raad derom beraadslaget have, og efterdi Vi det saa snart tilfiebs ei vide at bekomme og saa langt dermed ikke kan forteves, et for raadeligt anseet, Eder om en Hjælp til des at besiege”; en vigtig Ansdel i de noiere Bestemmelser angaaende Skatten tilstaaes dem, og derefter siges: „Thi bede Vi Eder alle og hver særdeles”, og „herudi ville J Eder som troe og lydige Undersætter villing og ubesvaret finde lade, anseendes, at Os der stor Magt paaliger. Vi ville det igien naadigst befriende (et almindeligt Udsryk i Breve til Adelen om en Bevilgning) og udi andre Maasder Eders, som vore troe Undersætters, Bedste vide og ramme”.

1568 strives: Efterdi Noden er saa stor, foraarsages Vi mod Bor Billie at søge Raad, hvor Vi kunde bekomme Penge til Krigsfolket at betale, og dersor er bevilget, at Vi Eder om en Hjælp til det Behov lade besiege” — „Heri ville J Eder, eftersom Vi Eder tiltroer, godvillig lade befriude, anseendes, at dersom Leiligheden ei var saa, vilde Vi Eder ugierne besvære”¹⁰³).

Jacobsen har fundet, at 16 egentlige Extraskatter ere udstryvne hos den danske Borgerstand¹⁰⁴) under Christian den Tredie og Frederik den Anden; de 3 af disse omotaler han selv som bevilgede af Borgerne. Æltere af de andre Udstribninger ere forfattede i en bedende og anmodende Tone. 1565¹⁰⁵) hedder det: „Vider, at Os paahænger til vort Krigssolk at udgive en stor Sum Penge, hvorför Vi foraarsages Eder med dette vort Brev om en Hjælp at besiege. Thi bede Vi Eder og begiere (et Udsryk, der bruges til Rigsrådet og til Adelen, naar de anmodes om en Bevilgning). at J rette Eder øster, af Eders Vy at komme Os til Undsætning med R. Daler”.

¹⁰³) Tegnelsest over alle L. 10, 221 b.

¹⁰⁴) Jacobsen, I. c. 111.

¹⁰⁵) Kongens Br. af 3die Oct. 1565 Tegnelsest o. a. Lande, 8, 107.

1570 strives der¹⁰⁶⁾): „Derfor ere Vi foraarsagede, Eder om en Hielp at besøge. Thi bede Vi Eder og ville, at I rette Eder efter at komme Os til Hielp“. I et Brev til Thissted By af 24de Nov. 1568¹⁰⁷⁾) giores der først Forestilling om, at ubetalte, hvervede Folk foraarsagede stor Ulykke i Riget, hvorpaa der siges: „Vort elskelige Danmarks Riges Raad har bevilget Os en almindelig Landehielp, og ere I taxerede for 200 Daler at komme Os til Hielp med. Thi bede Vi Eder og begiere, at I strax rette Eder derefter“; o. s. v. og siden: „I ville nu herudi Eder som gode og troe Undersaatter villige lade befinde, anseendes, at samme Penge ikke skulle bruges til andet, end til at afbetale Krigssolket med, saa de kunne komme af, og I og Vore Undersaatter med ydermere Besværing maae blive forsaaede. Vi ville og være Eder Alle en naadig Herre og Konge, og igien vide Eders Gavn og Bedste, som Vi vore troe Undersaatter pligtige er“.

Paa lignende anmodende Maade udfrires Madsfatterne. „Vi foraarsages, hedder det, vore Undersaatter om en Madssat at besøge, thi bede Vi Eder og ville“¹⁰⁸⁾; eller „Vi foraarsages Eder saavelsom andre vore Undersaatter udi Kibstæderne om en Hielp at besiege“; og „Lader det ingenlunde, anseendes, at Os der mere end stor Magt paaliggendes er“¹⁰⁹⁾.

Samme Tone anvendtes mod Norge, naar Kongen 1546 „beder og vil og er nedsaget at udfordre Hielp af Staederne“ og haaber: „at I Eder herudinden velvilligen befnde som troe Undersaatter bor, anseendes, at Vi udi saa lang Tid

¹⁰⁶⁾ Kongens Fr. af 13 Dec. 1570: Tegnelse r. a. Lande, 11, 219 a.

¹⁰⁷⁾ Geh. Archiv, Langebecks Diplomatri.

¹⁰⁸⁾ Tegnelse r. a. Lande 7, 17 b.

¹⁰⁹⁾ Geh. Archiv, Langebecks Dipl. Kongens Fr. til Thissted, 25de April 1567.

have forskaanet og seet giennem Ængre med Eder, og ei saadan Hielp og Thyng Eder paalagt"¹¹⁰⁾.

Selv Bondestanden „besøges“ oftere om Skat i en høstig Tone¹¹¹⁾.

Men en saadan Tone er ikke den Beslendes, men den Beslendes; hvorfor vi ogsaa see Adelen ved lignende Breve, uagtet deus erklaerde Selbesskatningsret, anmodet om Skat¹¹²⁾. Den Bedende vil maasee mode Indvendinger og Aflag. De udebleve heller ikke. 1554 bad Jemtland sig ved Huldmagtige fri for den fordrede Skat; der svaredes: „Da Vi i alle Maader vil ramme og vide Alles Eders Gavn, som Vi Vore siere Undersaatter pligtige ere, have Vi befalet Vor Leensmand ei at besvære Eder med Skat"¹¹³⁾. En lignende Besværing af Solvitsborg Leen 1557 blev afshulpen¹¹⁴⁾. 1568, efter et Skattebrev, beklagede Kiebenhavns Menighed „sin Armod, at de ikke ere fornunrende samme Summa at udgive“. Kongen befalede da Magistraten, at falde de mange Skattefrie, der boede i Staden, „for sig“ og med dem „handle“ at de, Hver efter deres Evne, velvillig ville tilhjelpe¹¹⁵⁾.

Vi ere her, indenfor Skattebrevenes Grænser, alt komme til at berøre de egentlige Forhandlinger om Skat mellem Regieringen og Stænderne. Brevene vise os Spor til dem, ligesom i det Helle Levninger af Folsets Selbesskatningsret, og de vilde, hvis de vare affattede mere netagtigt og fuldstændigt, vise os endnu mere. Thi oftere ere de beviisstigen udstedte efter forudgaaende Forhandlinger om Skat, øfterat Bevilling er erholdt,

¹¹⁰⁾ Tegnelser o. a. Lande, 2, 160 b.

¹¹¹⁾ Saaledes i Breve om Prinsessefyr 1588: Sjællandske Tegnelser 17, og Nørste Tegnelser 2. Sjæll. Tegnelser 20, 74 b.

¹¹²⁾ Jacobsen l. c. 198.

¹¹³⁾ Tegnelser over alle Lande 4, 363 a.

¹¹⁴⁾ Jacobsen l. c. 175.

¹¹⁵⁾ Tegnelser o. a. 2, 10, 86 b.

selv paa et Provindsmede, uden at omtale denne Bevilling. Saaledes omtaler Skattekretsen for Skaanes Bonder af 1ste Mai 1568 ikke deres Samtykke til Skatten, som vi andensteds fra vide at være givet¹¹⁶⁾; og Skattekretsen til de jyske Bonder efter Mødet i Viborg 1569 omtaler heller ikke deres Bevilling, hvilken vi kende af de samtidige stællelandske og staanske Udskrivninger¹¹⁷⁾.

Nagtet følgelig mange, maaßke de fleste Forhandlinger af den Art ere og altid ville blive uopdagede af Historikerne, især da saadanne fortæs mundtlig, træffe vi dog ikke sjeldent Exempler paa dem. Med de, i sølge særskilte Bemaadningsbreve, Skattefrie handledes mange Gange om Hjælp¹¹⁸⁾. I Dec. 1570 fortæs Forhandlinger med Geistligheden i samme Niemed¹¹⁹⁾. 1540 bevilgede Stæderne i Skaane paa Anmodning Kongen „Aare-sild“¹²⁰⁾. 1563 laante Adelen, Capitlerne og Stæderne Kongen, efter hans Bon, Peng¹²¹⁾. 1565 „beder og naadigst begierer“ Frederik af København et Laan af 5000 Daler¹²²⁾. 1587 besaledes de jyske Leensmænd, at formaae Adelen og Stæderne til en Bevigning, ved hvis Hjælp Viborg Domhus skalde ombygges¹²³⁾. 1601 anmodedes de danske Stæder om

¹¹⁶⁾ Jacobsen I, c. 79.

¹¹⁷⁾ Jacobsen I, c. 264.

¹¹⁸⁾ Saaledes 1568: Tegnelser o. a. 8, 10, 85 b. og Jacobsen I, c. 193.

¹¹⁹⁾ Jacobsen I, c. 131.

¹²⁰⁾ Gih. Archiv. Axel Brahes og Truid Ulfstands Br. Løverdag'n efter Bartholomæi Dag. Her hedder det: „Thenne aare sild soen edhers nodis wndersetter ij the andre kiöpstader her ij landet; h haffue bewilged och samtiöckt edhers nodhe“; og siden: „Wi haffuer her ij byend wærid till ordtz fförst mett borghemestere och raaed: och siden med menighe almoe“. — Endelig siges disse at have „bewilged och samtiöckt“ Aaresilden.

¹²¹⁾ Jacobsen I, c. 125.

¹²²⁾ Tegnelser o. a. Lande, 8, 452 b.

¹²³⁾ Sydse Tegnelser, 3, 136 a.

Kobberhjælp til Rigets Førsværøvæsen¹²⁴⁾), hvilken flere af dem havde ydet uopfordrede.

Med Almuen i de Leen, der kun pleiede at give halv Skat, befaledes det 1559 Leensmændene, „at handle i bedste Lempe, dersom Undersætterne ikke vilde udgive heel Skat“¹²⁵⁾). 1568 samtykkede, som det forhen er emtalt, de staanste Bonder en Skat; 1571 bad Kongen i et højt mærkeligt Brev nærmeste Bonder om en godvillig Hjælp, og gav dem, som ellers kun Almuen, en Bevidnelse om „at den ikke var nogen Pligt eller Sædrane“¹²⁶⁾). Angaaende den fjerde Deel af Tienden, Bondelodden, var i Norge, i Stavanger Stift „en Skif og Ordning bevilget og vedtaget af Almuen med Statholderen, Leensmænd, Lagmand og Geistligheden“¹²⁷⁾; og det er højt rimeligt, at det mislige Tiendeforhold ordnedes i Danmark paa samme Maade, da Herredagsprotocollerne i Nye danske Magazin indeholde Forflag dertil¹²⁸⁾). Under Christian den Hjerde forhandlede Leensmændene med Selviere og Fæstere angaaende hvad de vilde bevilge i Penge, i Stedet for det dem paahvilende Soldaterhøld¹²⁹⁾.

Endelig træffe vi Skatter, bevilgete af Staderne 1537¹³⁰⁾, og af alle Stænder ved Moderne 1569 og 1570; men til Accises Paalæg synes nu ikke længer Stændernes Samtykke at være forlangt.

Det synes altsaa at fremgaae som Resultat af disse Undersøgelser, at de uadelige Stænder paa ingen Maade, selv ikke i denne Tid, da deres Magt var ringest, holdtes for ubesrettigede til at deelstige i Beskatningen. Som i Lovgivnings-

¹²⁴⁾ Tillæg Nr. 5.

¹²⁵⁾ Tegnelser e. a. §. 6, 74 b. figte.

¹²⁶⁾ Tillæg Nr. 4.

¹²⁷⁾ Rengens Fr. til Erik Munk 25de Aug. 1578. Geh. Archiv Lægebets Dipl.

¹²⁸⁾ Ny D. Mag. 5, 289.

¹²⁹⁾ Geh. Archiv, Lægebets Dipl. et Diplom uten dato og Underskrift.

¹³⁰⁾ Jacobson I c. 109.

anliggender vaflede deres Verettigelse, under hün Tids Formloshed, mellem en blot raadsslaaende og en med samt Ordene afgivende Deeltagelse; men man tor viistnok antage, at deres Bevilgning, naar der var noget overordentligt Paalæg, blev indhentet.

Paa alle Punkter af det offentlige Liv møde vi Stændermagten, og dog er det, som om vi ikke modte den, thi Landen mangler; udadtil var der Kraft, men indadtil samlede Staten paa en tærende Sygdom.

3. Tidssrummet fra 1625 til 1660.

Og Sygdommen kom til Udbrud; Krig og Nod hemsogte Landet, og aabenbarede i dette Tidssrum de indre Under, der havde samlet sig under det foregaaende. Rigsråadets Magt var i en bestandig Stigen; Buen blev spændt paa det Strammeste, indtil Rigsråabernes Valg ganske var i Adelens, og Raadets i dets egne Hænder, og Raadet, naar Kongen ikke vilde følge dets Billie, „selv kunde statuere og forordne det, som ret og billigt er“. Men selv dette stolte Raad folte under den idelige Nod og Pengetrang, hvor meget det trængte til Stænderne, hvis Rettigheder for øvrigt heller ikke i denne Tid vare sikkrede af Haandfæstningerne. 1626¹³¹⁾, 1627¹³²⁾, to Gange i 1658¹³³⁾, forlangte Raadet Stænderne sammenkaldte i Danmark og Norge; Adelen bad indtrængende 1627¹³⁴⁾ og 1644¹³⁵⁾

¹³¹⁾ Tillæg Nr. 6.

¹³²⁾ Geh. Archiv: R. N. Br. 14de Nov. 1627. „Och siden naadigst Stænderne her vdi Riget, saa vel som vdi Norge, lade sammen kalde.. Siden hedder det om Stænderindkaldelsen til Skattekivilgning: „Och endog det tilsorn icke altid haftuer verit Brugligt, des wanseeet naar vi Considerere denne farlige tilstandt“ etc.

¹³³⁾ Tillæg Nr. 18, Nr. 19 og R. N. Brev 14 Nov. 1658 i Geh. Archiv.

¹³⁴⁾ Geh. Archiv: Langebechs Dipl. Adelens Br. 12 Nov. 1627.

¹³⁵⁾ Geh. Archiv: Siællandske Adels Br. 1ste Marts 1644. „At Stenderne aff Geistligheden og Borgerskabet motte forskrifuis, at wij fortrollig wiisz sampelig kunde conferere“.

om det samme; og de behørtes. Hyppige Stendersforsamlinger udføres baade i Danmark og i det hidtil saa forsemt Norge, skjænt de her aldrig naaede den Betydning som i Danmark. Silderne flyde i denne Tid rigere, og give os et Billed af den nu begyndte, interessante Kamp for borgelig Liighed.

Bal stiftede Alliancerne nu og da efter Omstændighederne; men vi see deg øftest paa den ene Side Kongen og de Nadelige, paa den anden Side Rigsrådet og Adelen. Adelens Hovmod kiendte ikke mere nogen Grænse. Under deres haarde Trin vare Borgerstabets vigtigste Privilegier sondertraadte; Drenhandelen var i deres Hander. I Kirken ved at skrifte staende, ved deres daglige Dragt, ved alene at turde driske af Glas, ved pragtsulde Jordfærd, i Livet og i Døden, vilde de stille sig fra de Borgerlige. De toge ikke i Betænkning at fornærme Kongen bittet „med understedslig: Discurs“ „om at denne blodige Krig og Glædighed uformidt var Landet paaført“¹³⁶⁾; Raadet selv maatte irettesætte dem, naar de i nærgaaende Udtryk fordrede, „at Intet maatte besluttet uden dets Sambyrd, paa det vort Fædreland ei skal komme i videre Skade og Fordærv“¹³⁷⁾. Men selv vilde de ikkeaabne Pungen eller med Vre svinge Sværet.

Paa denne Tid forsvandt Benderne i Danmark som stemmegivende fra Rigsdagene, og man lunde opkaste Kongen det Spørgsmaal: „om de skulde regnes blandt Stenderne og med de andre forskrives?“¹³⁸⁾. Men paa samme Tid ristte Kongen sig og Bergerne, for at fylde de temme Bladser, begge

¹³⁶⁾ Geh. Archiv: Lægebets Dipl. et udateret Br. af Adelen 1627.

¹³⁷⁾ Geh. Archiv: Lægebets Dipl. Landcommissairernes Br. 2de Junii 1616.

¹³⁸⁾ En los Pap i Geh. Archiv, med Spørgsmaal til Kongens nærmeste Overredelse.

fulde af indvortes Harme. Borgerne indgave til Kongen 1629 det bekiendte Klageskrift, gledende af Forbitrelse, og den store Kamp om Liighed var aabnet. Kongen skrev paa det: „Jeg seer gierue jo før jo hellere, at Borgerstabet forsamler Stædernes Middel paa et Sted, og der punktuel forfatter deres Besværinger, saa tager man ei Feil“. — Kongen vovede et afgjorende Skridt; 1631 forlangte han med mange smukke Ord, at Rigsraaderne, istedetfor samtlige at indgive deres Betænkning, skulle indgive den Hver for sig¹³⁹⁾). Men Rigsraadet, for suindt til at gaae ind i Faalden, vægrede sig derved. Christian kunde ikke drive sin Villie igennem; Reactionen seirede; 1636 bestemtes der, at en Supplik til Kongen, naar den vilde vente Paaagtning, skulle „bevisges og paaskrives“ af Leensmanden.

Endnu maatte eet Offer, Frederik Øsvold, falde for Adelen^{140a)}). Trods den stærke Forbitrelse imod den, hvorom mellem meget Undet et Midstrift af 1646^{140b)}) bærer Bidue, forenede dog Staederne sig 1645 et Dieblik med den lavere Adel mod Rigsraadet, der nu stedtedes af den, med den nye Coalition missfornoiede Konge¹⁴¹⁾). Adelens organiserede Landcommisairer, dens Ret til at præsentere Rigsraader, og Borgerstandens gienerhvervede Ret til aarlige Provindsmoder, blev Frugter af Alliancen¹⁴²⁾). Kun Adelen vandt i Grunden herved; dens Landcommisairer blev et nyt Led i den stærke

139) Geh. Archiv N. N. Br. 22de Junii 1631.

140a) En Student, J. Øsvold, som i private Breve havde talst ilde om Adelens Forhold, blev indstævnet for Consistorium, og relegeret. Ny Danse Mag. V. S. 210 og flg.

140b) Geh. Archiv.

141) Hist. Tidsskrift I. S. 297, Ann. 2 og S. 332. Parson, som ikke kændte Adelens og Borgernes Coalition, underer sig over denne Strivelse af Kongen. Beviserne for denne Coalition, og for den senere i Aaret 1648, som det her vilse falde for vidstegtigt at meddele, haaber jeg at fremlægge en anden Gang.

142) Geh. Archiv: Langebeks Dipl. Landcom. Br. af 16de April 1646.

Lønke, hvormed den bandt Landet; ogsaa i Norge tilsvang den sig nye Privilegier. Den gamle Konges sidste Anstrengelser for at svække den, endtes med den ham astvungne, skændige Afsbigt.

Bed Kongevalget 1648 viste sig, midt under den heftige Spænding mellem Stænderne, en ny Coalition mellem Borgerne og den lavere Adel. De Uadelige drev det igienem, at deres Berettigelse til Kongevalget erkendtes; deres øvrige Førslag antoges ikke. Adelen, der tilhyneladende talte ogsaa „for borgerlig og Bondestands Tary“, kom frem med Førslag til Stædersnes Ophjælpelse, og hævdede Stædersnes Berettigelse „ifelge Landsloven“ til at deelteage afgjorende i Lovgivning og Bestatning, hvilken den forlangte hjemlet ved Haandfæstningen. Dog seirede den ikke over Rigsraadet¹⁴³⁾.

Alliancen var snart ophævet; saa meget havde den imidlertid dog virket, at Stædersnes Indflydelse paa offentlige Forhandlinger blev betydeligere. Friheden vorede under Liighedskampen. Kongens Magt var under alt dette ved Frederik den Tredies Snildhed blevne større oversor Rigsraadets. Spændingen mellem Stænderne steg under den ulykkelige Krig 1657. To Forordninger, den ene om ikke at tale om Officerernes Feighed under Krigsen, den anden om at Borgerlige indtil videre ikke maatte fordre Adelsmand for Gield, foregæde den. „Kun vor Armee“, skrev en Svensk, „holder dem i Huden“^{144).}

Stænderne vare nu blevne uundværlige; selv Rigsraadet androg i Mai 1658 paa deres jævnlige Sammentræden, og paa en ny Constitution derem¹⁴⁵⁾. Under den sidste svenske Krig toge Borgerne, i Enhed med Kongen, alle deres Stænderrettigheder i Besiddelse. Geistligheden sluttede sig trofost til

¹⁴³⁾ Tillæg Nr. 14.

¹⁴⁴⁾ Adlersparres historiske Samlinger 5. 104.

¹⁴⁵⁾ Tillæg Nr. 18.

dem; Kiebenhavns og Bornholms Privilegier gjorde et Brud paa den hele gamle Orden. I de sidste Aar af vort Tidssrum holdtes der næsten hver Maaned Stendermeder. Det var ligesom een eneste, giennem Aar fortsat kiebenhavnsk Rigsdag, der brat endte 1660 med alt det Bestaaendes Forvandling.

Som forhen er anført, androg Rigsrådet i Junius 1626 paa „at Røgle af hver Stand, til videre Contribution at bevilge, med det Forderligste til Kiebenhavn forstribes“; og Raadet udkastede en heel Plan dertil, hvori Bondestanden endnu nævnes som stemmeberettiget, og hvori der opføres, at Deputerede fra Norge maatte indkaldes¹⁴⁶⁾). Vi see dog ingen Spor til at Medet blev holdt; man niedede sig med at sammenkalde Stenderne provindsviis. Men i det næste Aar træffe vi ikke mindre end to til tre Rigsdage, den første i Odense i Februar Maaned,¹⁴⁷⁾ den anden sidst paa Aaret i Kiebenhavn,¹⁴⁸⁾ og maaстke endnu een i Antvorskov i November¹⁴⁹⁾). 1628 i Marts vare de norske Stender forsamlede i Christiania,¹⁵⁰⁾ 1638 i Junii de danske i Odense,¹⁵¹⁾ 1639 i Marts de norske i Christiania,¹⁵²⁾ og samme Aar, som det synes, endnu en Gang i Bergen.¹⁵³⁾ 1645 under Krigen og maaстke ogsaa 1646 indkaldtes de norske Stender i Hastroerk, saa mange, der funde faae Tid til at komme¹⁵⁴⁾). Til Rigsmedet i Mai samme Aar i Ringsted kom Stenderne fra de af Fienden ubesatte Lande¹⁵⁵⁾). Endnu i

¹⁴⁶⁾ See Tillæg Nr. 7.

¹⁴⁷⁾ Suhms Nye Samlinger I, 207; og flere Breve i Geh. Archiv. for Ex. Rigsrådets Br. 10de Febr. 1627.

¹⁴⁸⁾ Geh. Archiv.: Langebets Dipl. Bisshopernes Br. 29de Decb. 1627.

¹⁴⁹⁾ Schlegels Slange, II. D. 339.

¹⁵⁰⁾ Tillæg Nr. 8.

¹⁵¹⁾ Tillæg Nr. 11.

¹⁵²⁾ Tillæg Nr. 12. a.

¹⁵³⁾ Tillæg Nr. 12. b.

¹⁵⁴⁾ Norske Samlinger III. S. 150 og næste Tegnelse 7, 2:3 a.

¹⁵⁵⁾ Geh. Archiv. flere Breve.

dette Aar, medens Freden underhandles i Bromsebro, aabnedes Førsamlingen i København — den første Aft i det store Drama, som spilledes i Stændersalen og varede i 15 Aar¹⁵⁶⁾. 1647 indkaldtes i Norge de uadelige Stænder til Møde¹⁵⁷⁾. Efter Christian den Hierdes Død holdtes et nyt Møde 1648 i April i København; ligeledes 1650¹⁵⁸⁾ i Junius og Julius; 1648 holdtes Gyldingførsamlinger i København og Christiania; 1657 i Februar modte Stænderne i Odense. Men den 11te Februar 1658, Aarsdagen før den store Storm, medens Fienderne stode udenfor Porten, vare Stænderne af det endnu frie Danmark samlede i København¹⁵⁹⁾. Og med dette Møde i Trængselens Tid, efter Omstændighederne kun besøgt af Fa, begyndte den Nøgne af Førsamlinger, der danner næsten som en eneste Førsamling, Arnestedet for Danmarks Frelse. De øvrige Stændermøder i København holdtes 1658 i August,¹⁶⁰⁾ October¹⁶¹⁾ og November;¹⁶²⁾ 1659 i April,¹⁶³⁾ i Mai to Gange,¹⁶⁴⁾ i Junius,¹⁶⁵⁾ i August tre Gange, i September¹⁶⁶⁾, i November to Gange,¹⁶⁷⁾ og een Gang i December;¹⁶⁸⁾ 1660 i

¹⁵⁶⁾ Nystrup, Christian den Hierdes Charakteristik, S. 138.

¹⁵⁷⁾ Nørre Tegnelse 7, 420 a. følgende, sammenlign hermed norske Samlinger 4, 1 følgende.

¹⁵⁸⁾ Gej. Archiv. flere Bekræftninger af Communer og Stænder.

¹⁵⁹⁾ Acta consistorii 8, 289—90.

¹⁶⁰⁾ Acta consistorii 9, 11.

¹⁶¹⁾ I. c. 21.

¹⁶²⁾ I. c. 26—28.

¹⁶³⁾ I. c. 38 og fl. Concpter til Indkalderesbreve i Gej. Archiv., Tilæg Nr. 20.

¹⁶⁴⁾ I. c. 39—41.

¹⁶⁵⁾ I. c. 42.

¹⁶⁶⁾ I. c. 47—48.

¹⁶⁷⁾ I. c. 59—62.

¹⁶⁸⁾ I. c. 61.

Januar,¹⁶⁹⁾ i Marts,¹⁷⁰⁾ i April,¹⁷¹⁾ i Mai tre Gange¹⁷²⁾). Intet foretages dengang uden Stenders Samtykke. Det store Mode fra September til December endte denne Katastrofe.

Med de almindelige Stendersforsamlinger tiltog ogsaa de provindsuelle under vort Tidsrum i Vigtighed, ssondt ikke i Antal. De siebnesvængre Anliggender i 1625 og 1626 forhandledes i begge Aar ved Provindsmoder i de enkelte Landstaber i Danmark, som i Norge; dog i det sidste Aar som det synes, saaledes, at hver Stand indkaldtes for sig¹⁷³⁾). 1631 træffe vi en underlig Art Provindsmoder, hvor, i det mindste for Jylland og Fyen, „nogle fine og fornemme Fruer“, foruden Mænd af Stenderne, indkaldtes til at bestemme Klædedragten. Rimeligvis modte ogsaa i denne Auledning hver Stand for sig¹⁷⁴⁾). 1638 samledes „Københavns By og andre Landsens Stender“¹⁷⁵⁾ i Ringsted, vistnok til en Provindsforsamling, 1645 var der Modder, i det mindste i København, paa Fyen, og paa Smaaserne¹⁷⁶⁾. Provindshyldingerne ophorte med Frederik den Tredie, der i København lod sig hylde for hele Danmark, i Christiania for Norge.

Af enkelte Stender vedblev Adelen hyppig at mode i offentlige Anliggender; siden Landcommisairernes Organisation bemægtigede dens yngre Deel sig en selvstændig, i Regieringen indgribende Stilling; dens Modder blev betydningsfuldere. Andre Stenders Modder afgøre i Tal, ligesom Provindsforsamlingerne, imedens Rigsdagene tiltoge. Dog træffe vi i et

¹⁶⁹⁾ Acta consistorii, 9, 70—73.

¹⁷⁰⁾ I. c. 79.

¹⁷¹⁾ I. c. 84—85.

¹⁷²⁾ I. c. 87—90.

¹⁷³⁾ Suhmiske Nye Samlinger 1, S. 206 og 207; og Sixt. Tegnelser 23, 251 a., Ydste Tegnelser 8, 99. b.

¹⁷⁴⁾ Ydste Tegnelser 8, 306. b.

¹⁷⁵⁾ Tillæg Nr. 11. a.

¹⁷⁶⁾ Fyenske Tegnelser, 5, 322 a., Smaalandiske Tegnelser 6, 556.

saare vigtigt Borgeranliggende fra 1637 til 1639 de danske og norske Stæder samlede provinssammling, ¹⁷⁷⁾ og i en anden Anledning 1654 Borgerstabet fra Fyen samlet i Odense. ¹⁷⁸⁾ At der har fundet flere lignende Moder Sted, have vi god Grund til at antage. Adelen og Geistligheden, og siden 1645 også Borgerstanden, samledes årlig provinssammling.

Som i forrige Tidssrum udstedtes Indkaldelsessbreve til Moderne; Aarsagen til Sammenkaldelsen angaves i disse ¹⁷⁹⁾. De Deputerede, der i Regelen valgtes af Stænderne selv og fun undtagelsesvis af Kongens Mænd ¹⁸⁰⁾, indleverede i Begyndelsen deres Fuldmagter. Jo længere vi komme ned i Tiden, desto større Orden finde vi i Forhandlingerne, hvor nu også de færre Modende gjorde den mulig. Undertiden var Kongen selv tilstede ved Modets Åbning, f. Ex. 1627 og 1657, begge Gange i Odense og ofte i København. Kantslerne eller Hofmesteren, eller og, som i Norge, en anden Besalingsmand omtalte gjerne i en Åbningstale Anledningen til Sammenkaldelsen, og de kongelige Propositioner eller „Forsætter“ overleveredes derefter. Det almindelige Mødested, hvor Stændernes Plenum kom sammen, var en Kirke, et Slot, et Raadhus, eller en anden stor Bygning, som det islandiske Compagnihus i København.

Hver Stand samledes derpaa for sig, valgte sine Ordførere, som vi træffer det ved Valgdagen 1648 ¹⁸¹⁾, og sine Secretairer, undertiden også et Udskuud, med „Fuldmagt til at lade og giøre paa dens Begne“; ¹⁸²⁾ den tog først til sine Beslutninger, der

¹⁷⁷⁾ Tillæg Nr. 10.

¹⁷⁸⁾ Vedel Simonsens Jørgen Brahe 117 og 118.

¹⁷⁹⁾ Tillæg Nr. 8.

¹⁸⁰⁾ Saaledes Tillæg Nr. 11 b.

¹⁸¹⁾ Kongens Bibl. Thott fol. 812 og hist. Tidskr. 3, 382 fig.

¹⁸²⁾ Saaledes 1657: Mag. P. W. Beckers endnu ikke færdigtrykte, men mig velvillig meddeleste „Gesandtskabsterrretninger under Frederik III.“

kun være gielende for den selv. Vi kunne ogsaa træffe det, at hver Under afdeling af Standen, f. Ex. de sjaellandske Stæder, har udfærdiget en særegen Beslutning. Indenfor Standen stemmedes der rimeligvis virtilm. Retten til at tage Initiativet var vel omtvistet 1660, men udøvedes dog; en Stands Besværinger gave ofte Anledning til Forhandlinger. De Ordsførende sendtes i Grinder fra den ene Stand til den anden¹⁸³⁾. Breve verledes imellem Stenderne indbyrdes, og med Regleringen. Undertiden holdtes Plenarforsamlinger af Stendercommiteer, eller af alle Stender, og med en saadan endtes Mederne,¹⁸⁴⁾ hvorpaas de kongelige Anordninger, stettende sig til Stendersnes Raad og Samtykke, blev udfærdigede.

De Deputerede fik ingen Dicter af Statscassen, men stundum en Godtgjorelse af dem, paa hvil Begrne de mødte¹⁸⁵⁾. Ved Valget af dem saae man dersor paa, „at de kunde være ved den Formue, at de Neisen paa deres egen Bekostning og uden nogen Contribution kunde giøre“¹⁸⁶⁾.

Det repræsentative System var endnu fun lidet udviklet; de Deputerede maatte først raadsføre sig med Vælgerne angaaende hvort Punkt i „Rigsdagsforsætterne“, og det funde drages i Trivl, om deres Bevilgning var bindende for disse¹⁸⁷⁾. Consistoriets Acter fra 1658 til 1660 vise os mange Exempler paa, at de Udsendte Intet vovede at bevilge, før de over ethvert

I. S. 167. (Jeg citerer Begen under denne Titel, da den egentlige er mig ubekjendt.) og 1650; Jof. i Geh. Archiv, fl. Breve fra Rigsdagen.

¹⁸³⁾ Kongl. Bibl. Thottiske Ms. Fol. 842. og Histor. Tidskr. III. 383.

¹⁸⁴⁾ Saaledes i Norge 1639: Tillæg Nr. 12 a.

¹⁸⁵⁾ Histor. Tidskr. I. 320

¹⁸⁶⁾ Tillæg Nr. 8. a.

¹⁸⁷⁾ Adelstandens Resolution i Odense 1657: Det Kongl. Bibl. Gamle Kongl. Ms. Samling. 4to 2666. „Skulde nogen imod Herhaabring, som vdi sellis privilegier partipieerer, sig vndslaa (ved Bevilgningen nemlig) da begieris, at de for sig self deris betecknende til Hans Kongelig Mægt. wille gifue fra sig beschresuen.“

enfelt Punkt havde erfaret Udsendernes Billie¹⁸⁸⁾) Men man var i hine Nodens Tider ogsaa i andre Henseender kommen til det absolute Demokraties Grund, den enkeltste frie Mands Ret at besluite for sig selv; en Grund, hvoraaf alle gothiske Folks Forfatning er fremgaaet, og hvis Bevidsthed dengang paa en rorende Maade forenede sig med den absolute Afhængighedsfølelse og Underkastelse. Det var Tider, som vi sielden mede dem, da Kongen og Folket i Sandhed vare Eet.

De Deputeredes Antal var taget af, siden den betydelige Repræsentation af Danmarks talrige Herreder ikke mere mødte, siden Aeldsmændene havde begyndt at sende Udvægte af deres Stand,¹⁸⁹⁾ istedetfor personlig at være tilstede, og siden de øvrige Modendes Tal indstrænkedes.

Undertiden modte Bisperne alene med Fuldmagt paa Geistlighedens Begne; saaledes i København 1627.¹⁹⁰⁾ Ved andre Leiligheder Bisshopperne, nogle Provster¹⁹¹⁾ eller Präster¹⁹²⁾ af hvort Stift, og nogle Udsendte fra Kannicerne og Universitetet; dog var den københavnske Rigsdag 1645 talrigere besøgt af Geistligheden, i det dennes Repræsentation var den samme som 1570¹⁹³⁾). Als og Øre, og rimeligvis det Torningleenske District, repræsenteredes i geistlig Henseende ved de danske Moder. Universitetets Deputeredes Tal synes at have valgt imellem 2 og 3¹⁹⁴⁾.

Capitlerne og Universitetet vare i fuld Udvælse af deres Selvbeskatningsret¹⁹⁵⁾). I Odense 1638 og 1657 udstedte de

¹⁸⁸⁾ Saaledes f. Ex. Acta consistorii 9, 39—40.

¹⁸⁹⁾ Tillæg Nr. 14.

¹⁹⁰⁾ Geh. Archiv., Lægebefs Dipl. Bispernes Erklæring 29de Dec. 1627.

¹⁹¹⁾ Saaledes Tillæg Nr. 8. a., Nr. 12 b. og i 1660.

¹⁹²⁾ Tillæg Nr. 8. a.

¹⁹³⁾ Hjælper. Tidsskrift, I. S. 317.

¹⁹⁴⁾ I. e. S. 318.

¹⁹⁵⁾ Durells Beretning hos Geijer Svenska folkets historia 3, 383; og

formelige Bevillingsbreve; ¹⁹⁶⁾ 1639 til Universitetet, efter sin Bevilgning, en endnu bevaret Revers af Kongen, „at den ikke var at tilregne for Pligt, men underdanig, velvillig Affection“¹⁹⁷⁾). Den hele „hæderlige“ Geistlighed var mod Slutningen af vort Tidssrum i Besiddelse af erklaert Ret til Selvbeskatning¹⁹⁸⁾.

At det Samme paa den samme Tid gelder om den „velfornemme“ Borgerstand, vil fremgaae af den følgende Undersøgelse.

Hver Stad sendte Udvalgte, snart „2 Borgere“, ¹⁹⁹⁾ snart een Borger, ²⁰⁰⁾ snart en Borgermester og en Raadmand; ²⁰¹⁾ flere af de mindre Stæder sloge sig undertiden sammen om een Deputeret; men før København og Christianshavn medte 1660 6 Udsendte, ²⁰²⁾ ja i Odense 1657 endog 2 Borgermestere, 4 Raadmænd og 12 Borgere²⁰³⁾). Herved maae vi endvidere bemærke, at ved de jævnlige Møder i København under Krigsaarene var de Mødendes Antal langt større, da alle Laugene og Kongens Hosbetiente, hver for sig, havde Udsendinge ved disse Møder²⁰⁴⁾.

Som vi have omtalt, forsvinder nu de danske Bonders Virken paa de offentlige Møder, endstmidt de dog synes at have været tilstede i Odense 1657²⁰⁵⁾, og de endnu indkaldes til Hyldinger. Hvor de forekomme, bestaae de i dette, som i de

Nycrups Schildring af Tidssiden i Danmark og Norge III. 2. S. 151, og flg. 160 flg.

¹⁹⁶⁾ Tillæg Nr. 11. a. og Nr. 16.

¹⁹⁷⁾ Sjællandske Regnsk. 20, 122 b.

¹⁹⁸⁾ Durells Beretning hos Geijer 3, 383 og Geistlighedens Fortrag af 17de April 1648. Kongl. Bibl. Thottiske MSS. Ato 1031.

¹⁹⁹⁾ Tillæg Nr. 8. a.

²⁰⁰⁾ Tillæg Nr. 7.

²⁰¹⁾ Tillæg Nr. 12. b.

²⁰²⁾ Hist. Tidsskr. I. Bd. S. 319.

²⁰³⁾ P. W. Beckers „Gesandtskabssterreninger.“

²⁰⁴⁾ Tillæg Nr. 20.

²⁰⁵⁾ P. W. Beckers „Gesandtskabssterreninger“ I. S. 151.

forrige Tidsrum, rimeligvis især af Selveiere og Geistlighedens Bonder. I det nævnte Udkast til Planen for en Rigsdag 1626 siges der, at Leensmændene funne, uden at sammenkalde nogen Valgforsamling af Bonder, paa disses Begne bestifte een Herredssoged af hvert af de store, og een af hver 2 eller 3 af de smaa Leen, til Deputeret²⁰⁶).

I Norge derimod vedbleve Bonderne at have Stemme ved Moderne; som Indkaldte forekomme her To af hvert Fogderi.²⁰⁷).

En føregen norsk Stand, Lagmændene, maae vi endnu nævne; de svævede mellem Privilegerede og Uprivilegerede, mellem Adel og Bonder, og indkaldtes jævnlig til Moderne i dette, som i forrige Tidsrum²⁰⁸).

De stænderiske Forhandlinger fik mere og mere Indhold og Hylde. 1647 henviste Rigsraadet en Thronfolgers Valg til Stænderne, og ved Valgs- og Hyldings-Rigsdagene 1648 og 1650 indtoge de uadelige Stænder en Stilling, som man ikke mere funde oversee; men Deelagtighed i Haandfestnings Aftattelse havde dog kun Adelen erholdt. I Raadslag om Krig og Fred deltogte de nu jævnlig; ved Provindsmøderne 1645 lod Kongen dem spørge: om de ikke heller vilde stride, end modtage Fiendens „ubillige Postulata.“ 1657 i Odense bevilgede de Defensionen, og derved Krig mod Sverige. I de talrige kobenhavnske Møder var „Krig eller Fred“ et af Kongen til dem altid gientaget Spørgsmål; saaledes i Junius, August og September 1659, og i Marts og Mai 1660²⁰⁹). 1658 i August behandledes Sager, der angik Politiet,²¹⁰) og til saadanne funne vi og hensøre de „fine og fornemme Fruers“ vistnok interessante Debatter om Klædedragten

²⁰⁶) Tillæg Nr. 7.

²⁰⁷) Tillæg Nr. 8. a.

²⁰⁸) For. Gr. Norske Tegnelser 7. 420 a. flg.

²⁰⁹) Acta consistorii IX. 42, 48, 79, 90.

²¹⁰) Acta consistor. IX. 11.

i Aaret 1631. Rigets Raads Protocoller blevet efterseete af Stenderne 1657²¹¹⁾). Deres Forstag og Besværinger blevet bestandig af større Vigtighed. 1627 fremkom Bisperne ved Københavns Rigsdag med Forstag i Henseende til Rigets Forsvar og Indquarteringen,²¹²⁾ hvilke Ting ogsaa i de hyppige Møder fra 1658 til 1660 afhandledes. Paa Rigsdagen i Odense 1627²¹³⁾ eg i København August 1645 vare Borgerstandens Forstag angaaende Stædernes Opkomst og Defensioen²¹⁴⁾ forstandigt taenkede og vel udarbeidede; det samme gielde om Geistlighedens og Borgerstandens Forstag ved Valgs- og Hyldings-Rigsdagene 1648²¹⁵⁾). Og hvor meget Forstandigt og Klægtigt fremkom ikke fra denne Side 1660 paa det store Mode; vi ville kun minde om, at Arveregieringsforslaget udgik fra disse Stender. I Slutningen af vort Tidsrum udmærkede sig især København. Driftige Petitionerer til dets egen og hele Statens Farv udgik fra denne By, for Exempel 1658²¹⁶⁾ og 1660.

Stændernes Berettigelse i alle offentlige Sager svævede, som man seer, imellem en raadslaende og en med afgisrende, men fik mere og mere Charakteren af det sidste. Det blev nu Alle, selv Rigsrådet, klart, at Riget trængte til en ny Constitution, og da de lavere Stender kæmpede for Forstaget til denne, faldt det ikke deres ivrigste Modstandere ind, at betvivle deres Ret til at afgøre Sagen for disse Stenders Vedkommende. Gunde Rosenkrands havde jo nylig, uden ret at fatte, hvad han sagde, henviist til en almindelig Stendersforsamling som Landets

²¹¹⁾ Tillæg Nr. 17.

²¹²⁾ Geh. Archiv. Lægebeks Dipl. Bispernes Erklæring 29. Dec. 1627.

²¹³⁾ Geh. Archiv. Rigsrådets Br. 10. Febr. 1627.

²¹⁴⁾ Tillæg Nr. 13.

²¹⁵⁾ Det Kongl. Bibl., Thottise Mss. Fol. 812; 4to 1631, eg GL. fængelige Samlinger 4to 2656.

²¹⁶⁾ Tillæg Nr. 19.

egentlige Herre, og som den, der kunde giøre Ende paa al Twist. Og den gjorde Ende paa Twisten.

Føruden ved de omtalte Førslag, der dog før det Første ikke bare synderlig Frugt, og ved Statsforandringen 1660, virkede Stenderne især ved to Leiligheder med deres Raad paa Lovgivningen. Det var ved Provindsmoderne af Stæderne i Danmark og Norge fra 1637 til 1639, hvor Forhandlingerne angik den projekterede almindelige Stadsret²¹⁷⁾, og ved Rigsmodet 1639 i Bergen,²¹⁸⁾ hvor Forandringer i den norske Lov bragtes paa Bane. For øvrigt besorgedes Lovgivningen i Almindelighed af Konge og Rigsraad.

Skiendt det langts fra heller ikke i denne Periode mangler paa Skatter, der synes uden videre Bevilgning at være udstrevne af Kongen alene, eller af Kongen og Rigsraadet i Forening, indhentedes dog Stændernes Bevilgning saare ofte, deels gjennem offentlige Moder, deels gjennem førstilte Forhandlinger. Ved alle de talrige Provindsforsamlinger og Rigsmoder under Krigen blevé Skattebevilgninger begierede og givne. Det samme er Tilsældet med de fleste øvrige Moder; paa Rigsdagene i Norge 1639, 1646, 1647, i Danmark 1638, 1657, ved det mindre Mode i Flyen 1654 bevilgedes Skatter. 1627 bevilgedes maaſſee Told,²¹⁹⁾ paa Rigsdagen 1660 bevilgedes Accise og forhandledes om en Kopſtat, og her, som ved de hyppige Københavnske Forhandlinger under Belæringen, og ved andre Moder, f. Ex. paa Rigsdagene i København 1627²²⁰⁾ og 1645, forhandledes der tillige om de med Skattes væſnet beſlægtede Gmner, om Defensionen og Indquateringen.

²¹⁷⁾ Tillæg Nr. 10.

²¹⁸⁾ Tillæg Nr. 12. b.

²¹⁹⁾ Schlegels Overs. af Slange, II. S. 340.

²²⁰⁾ See Bispernes forhen eiterede Erklärung.

Forhandlinger om Skat uden noget bestemt Modested fortæs ligesaa ofte. 1625 og 1632, „besegte Kongen, bedende og naadigt begierende, Capitlerne i Danmark om en mulig Hielp“²²¹⁾, og 1627 og 1644 Capitlerne i Norge i samme bedende Tone²²²⁾). 1653 forhandledes der med Præster i Fyen om Rytterhold²²³⁾, og 1659 med Universitetet om den københavnske Garnisons Underhold imod Pant²²⁴⁾). 1639 „besegte“ Kongen København „om en mulig Hielp“²²⁵⁾, og 1645 bad han Staden, „Os og Kronen til bedste“, at bevilge en Skibsudredning²²⁶⁾). 1631 fortæs gennem de kongelige Besalingsmænd Forhandlinger med Stenderne i Danmark og Norge om en Bevilkning til Christianepriis Fæstning²²⁷⁾, og i Aarene fra 1638 til 1642, ligesom i flere følgende Aar, fandt det samme Sted med Hensyn til Defensionen²²⁸⁾; kun paa de danske Bonder lagdes Byrderne da uden Bevilkning. 1655 bevilgede Geistlige i Tønsbergs Leen en Skat²²⁹⁾). For at forbedre Seiladsen over Legsters Grunde inddlededes 1637 Underhandlinger om en Bevilkning med Geistlige og Borgere ved Lümfjorden²³⁰⁾. 1644 ful Hannibal Schested Ordre at formaae de norske Stænder til en Selvforstrafning.²³¹⁾ Heist sandsynligt er det, at saadanne Forhandlinger, som vi i forrige Afsnit hittrede, langt østere ere forte, end vi have bestemt Kundskab derom; i Brevene

²²¹⁾ Siall. Tegnelseer 23, 27 a.

²²²⁾ Geh. Archiv: Langebets Dipl. Kongens Br. 19. Marts 1627 og 22. Jan. 1644.

²²³⁾ Bedel-Simonsens Jørgen Brahe S. 107.

²²⁴⁾ Acta consistorii 9, 46.

²²⁵⁾ Siall. Tegnelseer 26, 390 b.

²²⁶⁾ I. e. 28, 312 a.

²²⁷⁾ Norske Tegnelseer 5, 184 b.

²²⁸⁾ Geh. Archiv: Langebets Dipl. Kongens Br. 9. Sept. 1638; og Norske Samlinger III. S. 415 flg.

²²⁹⁾ Geh. Archiv: Langebets Dipl. for Norge, den 23. Oct. 1655.

²³⁰⁾ Geh. Archiv: deres udfiedte Brevve herom.

²³¹⁾ Norske Tegnelseer 7, 291 a. og flg.

til Hannibal Sehested omtales ikke sielden, „at han skulde handle med Boderne om hvad de vilde udgive.“ Og saadanne Forhandlinger maae være gaaede forud for mangen Skat, der nu, da vi kun have Skattebrevet tilbage, forekommer os som paabudet, og ikke bevilget.

Frivilligt Laan af Stænderne forekommer ofte. Saaledes 1627 af Borgere og Geistlige²³²⁾, 1644 af danske Præster²³³⁾, 1655 af norske Borgere²³⁴⁾, 1657 af Stæder og Geistlige i Danmark²³⁵⁾. En Regulering til saadanne Laans Afbetaling forhandledes paa Rigsdagen 1650²³⁶⁾.

Stændernes Bevilsning erholdtes undertiden uden videre Vilkaar, undertiden med Vilkaar, som i Odense 1657²³⁷⁾, eller i Odense 1627, ledsgaget af „Begieringer mod deres Erbydelse“²³⁸⁾. Det bliver et Spørgsmaal, hvorvidt Kongen var bunden ved Bevilsningen; i Almindelighed respekterede han den vel; men der ere ogsaa Tilselde, hvor Kongen, naar Stæderne ikke selv funde blive enige, greb ind med sin Beslutning²³⁹⁾. Dog noget Lignende skeer, naar Noden er forhaanden, med Hensyn til Adelens Bevilsninger²⁴⁰⁾, og vi seile viist neppe ved at antage, at Stændernes Bevilsninger, i det mindste mod Slutningen

²³²⁾ Rye Suhmste Samlinger I. 203.

²³³⁾ Smaalandstegnelse, 6, 527.

²³⁴⁾ Geh. Archiv: Langebets Dipl. for Norge, for nævnte Aar 23. Oct.

²³⁵⁾ Geh. Archiv: en Protokol for frivillige Bidrag og Laan.

²³⁶⁾ Geh. Archiv: Forstellige Breve af Stænderne, f. Ex. Københavns Br. 30. Junii 1650.

²³⁷⁾ P. W. Beders „Gefandtskabsterrimenter“ S. 174, 175.

²³⁸⁾ Geh. Archiv: N. N. Br. 10. Febr. 1627. „Vi haffue och nodig eractet herhoes at soie, huis Stenderne Imod deris Underthanigst erbiudelesser aff Eders Kong. Maj. begierer, Som er, Borgerstabets begierede at Alle commercia maatte hem tilforne frie werre ic.“

²³⁹⁾ Geh. Archiv: Kongens Br. af 30. Jun. 1659 i Anledning af en Drift mellem København og Christianshavn.

²⁴⁰⁾ Saaledes 1627. Geh. Archiv: Langebets Dipl., N. N. Br. 30. Nov. 1627.

af dette Tidsrum, da Folket var vaagnet, ansaaes for en Lov. Hvilken vægtig Protest fremkaldte ikke Rigsråadets, paa egen Haand udstedte Stempelpapiirsforordning 1660?

Hvad der i det foregaaende er udvistet, er som Brudstykker af et forgaardt Værk, hvor man maa øve sig i at forstaae en halvvoeden Visse, og at læse mellem Linierne.— Nye Forskninger ville maaske bringe nye Brudstykker frem, men Alanden af det Hele er allerede af vore Brudstykker klar. Vi have fulgt Stændermagten giennem de onde og gode, giennem de svage og daadrighe Dage, indtil den forsvandt, for at ligge i Øvale i 171 Åar. At dette stede, laae hverken i Regeringens, eller i Stændernes Tanke 1660. Naar man mindes, at Stændersamlingen da varede endnu længe efter at Souverainitetsacten var udstedt, at Stændernes Sammenfaldesse østere omtales i kongelige Love efter 1660; naar man endelig seer af Provisional-Ordonancen, at Kongen i sit, af Adelige og Uadelige oprettede, nye Raad kun forbeholder sig sit veto, og at han i Anledning af Krig og Fred, Traktater og Alliancer, og Skatter vil sammenfalde Rigstænderne: maa man indromme Rigtsigheden heraf. Men det laae i Tidsaanden, at Stænderne henlumrede, ligesom at de siden vaktes. Og, vi tor vel i een Henseende sige, det var godt at de henlumrede; thi under deres lange Slummer blev Aristokratiets Hoved knust, medens Lighedsprincipet sit Tid til at udfolde sig.

Vi ville tilsidst i Korthed betragte den danske og norske Stænderudvikling i Forhold til de beslagtede Folks. Naturligt Stammesrændskab og historisk Beroring have bevirket, at vojt Fædreneland danner, med det øvrige skandinaviske Norden og med det protestantiske Tydssland, et eget Led i den europæiske Udvikling, og siendelig skiller sig baade fra det østlige og vestlige Europa.

I den Tid, der ligger for os, var Østen endnu uden

egerlig statsborgerlig Bevægelse, halvt asiatisk. I det gothiske Vesten, i England, Holland og Schweiz, fortæss den indre Kamp mellem Demokratiet og et despotisk Monarkie; thi i hine Lande, der væsentlig varer Handelslande og Hyrde-lande, kom Aristokratiet aldrig til nogen farlig Høide. I det romanske Vesten og Syden viste sig en bestemt Fremherren af absolut monarkiske Grund sætninger. I Norden og Nordtydskland derimod tilhørte vor Tid Aristokratiet, dog uden at de uadelige Stenders Indflydelse, som i Polen og Rusland, aldeles ikke var til; Kampen gialdt her væsentlig ikke om Frihed, som i Vesten, men om Liighed; den fortæss ikke mellem Despotie og Demokratie, men mellem Aristokratie og Demokratie. —

Sveriges Forfatning fremtræder i former, der have stor Charakterliighed med Danmarks. Rigsraad, Adelsmagt, en Borgerstand, der ikke er synderlig udviklet, vakkende Grundslovsbestemmelser, Rigsmøder, Provindsmøder og Forhandlinger med Stænderne, uden nogen egentlig Landdag, gienfinde vi her. Da vi overraskes af en Parallelisme i Udviklingen; thi fra Reformationen til det 16de Aarhundredes Ende træffe vi den samme Ebbe i Stendermyndigheden som i Danmark; Gustav Vasa og Johan udstrevet hyppig Skatter alene med Raadets Samtykke, og fra 1644 begyndte samme Kamp for borgerlig Liighed, under hvilken den lavere Adel, som hos os, ikke fiedlen gior fælleds Sag med de Uadelige mod Rigsraadets Vælde; endelig kommer i sidste Halvdeel af det 17de Aarhundrede en Katastrofe, der ligner vor egen Men Forskellighederne ere dog saare fiendelige. En fastere Bedhængen ved de oldnordiske Levninger, en større Betydning af Bondestanden, større Personligheder blandt Regenterne, større Magt hos Kronen, der gif i Arv, og større Anseelse hos de ringere Stænder, som under de indre Kampe fik Leilighed til at giøre sig gieldende, danne fremtrædende Punkter i Sveriges Forfat-

ningshistorie. Næsten aarlige Rigsdage, saa hyppige, at Standerne formelig frabade sig dem, tilfredse Folkets Mættigheder i offentlige Anliggender. Rigsdagsordningen af 1617, anstagen af Standerne som „god, stikkelig, og ziirlig“, bestemte noiere Udevelsen af disse. Om end Stændernes Stemme, med Hensyn til Love og Statsanliggender, mest lignede et Raad, og Kongen af Stændernes Meninger „funde tage det bedst er“, havde de dog i Skattekassen en ikke ringe Deel i Afgjorelsen.

Af Nordihydslands Forfatning have vi et Billede i det halvt danske, halvt tydiske Slesvigis, og i Holsteenis; den minder om den nordiske, hvis Rigsråad den efterlignede i sit Landraad; dog tabte dette sig snarere. Vi træffe ogsaa her Landskabsforsamlinger og almindelige Landdage, hvilke sidste i Regelen holdtes hyppig nok; vi træffe her en Ebbe i det 16de Aarhundredes Stændermyndighed, og en Flod i det 17de Aarhundredes, indtil efter den vestphalske Fred 1648 det monarkiske Princip bliver det sterkeste. Fyrsternes Arveret begyndte 1608 at indføres. Paa den egentlige Landdag er vel Bonden forsvunden allerede i vort Tidsrumms Begyndelse; men i Vestens Landskaber, Frisland og Ditmarsken, og tildeels i Amterne, hævder han sig desto sterkere; her føres hyppige Forhandlinger med ham især angaaende Skatteaalæg. Landdagens Stænder udøve Indflydelse paa de offentlige Anliggender, siondt denne, naar vi undtage Beskatningen, i sit Væsen er mest raadssaaende. Ligesom i Sverige, gior i det 17de Aarhundrede et staende Stænder-Udskud de egentlige Stænderforsamlinger ofte overslodige. Men Landdagen, saavæsomm Stænder-Udskuddet, beherskes af Adelen; den lavere Geistlighed er flet ikke repræsenteret, og det svagt repræsenterede Borgerstab kan Intet udrette, da der stemmes viritim, og ikke hver Stand, som i Norden, stemmer for sig. Aristokratiet var dengang og synes endnu

i Sydsland at være mere folkesligt end i Norden. Til Nordens Spændinger og Kampe for Liighedsprincippet høre vi Intet paa Hyrstendommernes Landdage; kun i det danske Slesvig forsøger Bonden 1524 en Opstand

Tillæg af Actstykker og Documenter.

Nr. 1.

[Bierreherreds Brev. Original i Geheime-Archivet med vedhængt Segl.]

Nij menighe almwe som byghe oc heo i biere herrit giore vitberligth met thette worth nerwærindis obne breff, atb wortingsfoith (Thingfoged) per twessen i biere herrit tilhawdhæ menighe almwe oc menighe herrits mendb, atb IIII acthæ danne mendb skwillæ modhei lobenhaffn de here vor kærste naadige herres ordh met flere gode herrers ordh, De same IIII danne mendb skwilæ haffive herrits insiglæ met them (her til sade menighe almwe som tingh haffde satb then dagb, atb same IIII danne mendb villæ vij vigore aff forne herrit atb here vor kærsthe naadige herris ordh men verth herrits insiglæ villæ vij icæ tilstæ atb thet skal icæ feris eller flettis aff forne herrit) men hvat som menige almwe i Skone tagher fore met ordh oc insiglæ, thet villæ vij gerne gore oc saa (at) thet saa i sanbeth er som forscreffvet stor trecher vij worth herrits insiglæ nedhen for thette worth nerwærindis obne breff. Ex gressijæ anno domini MDXXIII, sante hansse affthen etc.

Nr. 2.

[Geb.-Archiv: Klevenfeldts Samlinger, Familien Gyldenstierne; Afskrift efter et lost afscrevet Blad, 1534~; findes ogsaa i Concept et andet Sted i Geb.-Archivet.]

„Item paa thet at vor kærste naadige konning Christiern maa frejhjs wdt aff thet wchristelig frenhell, som hans Maade nu wdj er, oc at thenne krig oc orloug, som nu i Nigeth er, maa affstilles, fredt, roligheds oc enig bestandi maa igen optages, oc

i Sydsland at være mere folkesligt end i Norden. Til Nordens Spændinger og Kampe for Liighedsprincippet høre vi Intet paa Hyrstendommernes Landdage; kun i det danske Slesvig forsøger Bonden 1524 en Opstand

Tillæg af Actstykker og Documenter.

Nr. 1.

[Bierreherreds Brev. Original i Geheime-Archivet med vedhængt Segl.]

Nij menighe almwe som byghe oc heo i biere herrit giore vitberligth met thette worth nerwærindis obne breff, atb wortingsfoith (Thingfoged) per twessen i biere herrit tilhawdhæ menighe almwe oc menighe herrits mendb, atb IIII acthæ danne mendb skwillæ modhei lobenhaffn de here vor kærste naadige herres ordh met flere gode herrers ordh, De same IIII danne mendb skwilæ haffive herrits insiglæ met them (her til sade menighe almwe som tingh haffde satb then dagb, atb same IIII danne mendb villæ vij vigore aff forne herrit atb here vor kærsthe naadige herris ordh men verth herrits insiglæ villæ vij icæ tilstæ atb thet skal icæ feris eller flettis aff forne herrit) men hvat som menige almwe i Skone tagher fore met ordh oc insiglæ, thet villæ vij gerne gore oc saa (at) thet saa i sanbeth er som forscreffvet stor trecher vij worth herrits insiglæ nedhen for thette worth nerwærindis obne breff. Ex gressijæ anno domini MDXXIII, sante hansse affthen etc.

Nr. 2.

[Geb.-Archiv: Klevenfeldts Samlinger, Familien Gyldenstierne; Afskrift efter et lost afscrevet Blad, 1534~; findes ogsaa i Concept et andet Sted i Geb.-Archivet.]

„Item paa thet at vor kærste naadige konning Christiern maa frejhjs wdt aff thet wchristelig frenhell, som hans Maade nu wdj er, oc at thenne krig oc orloug, som nu i Nigeth er, maa affstilles, fredt, roligheds oc enig bestandi maa igen optages, oc

hereffter bliffue i all fredsmommelighedt, Tha er menige klopp-stædtmendt i skaane, sielandt, falster, solandt oc paa moen ther om tilsammen alle endrecteligen offuer eenh wordne, oc haffue thet saa cendt oc besluttet, dog meth saa skuell at menighe Danmarkes Niges Raadt, Aldell oc geestlighedt, thet oc indgaa och sambycke wille, at huer shall wdtgiffue thend xxv Pening aff alth hues handt eyger, bodhe aff vorindes og wrorindes godz wnden-taget theris daglige fleder, Ther till gryder, fander, oc theris dag-lige leckentyg.

Item Ere oc menige borgere her nu forsamblede aff wor n. Herre ydmygelsen begierendis, at hans naade will thet saa for-handtle hoech danmarkis Niges Raadt, at huess Her moegens Gyl-denstierns seg nu wdj fientlig handell foretageth haffuer met the Burgundiske oc Engelske, Maa bliffue och ware thend menige mandt her i Nigeth wden all skade oc forderfue.

Nr. 3.

[Geh. Archiv. Tegnelseer over alle Lande Nr. 6, 220 a.]

Her Magnus Gyldenstiern sic Bref som Effter folger:

Fredrich Then anden xc.

Wor synderlig gunst tilforn, wiider att Efftherthij wij forfare att ther findes wnder then Siofarende mand megen trette oc WEnighed om atskillige sager som seg begiffuer wdj theris Sege-lazs oc skibs handell, Tha haffue wij ther fore lader beramme en Sio rett huor Effther huer seg kand wide att rette, huilken wij Effher her hos tilsticke, bedendes Effher oc begere attj strax mett thet forste lader forsamle aff wore klobsteder klobne haffn, helzingør, Malmøe, Landzkrone oc andensledz huor Effher siunis, Siofarende mand som forstand haffue oc mett thennom offuerlezer samme Sio-rett, Oc ther som i befinder nogre Article ther wdj som icke kunde staa, attj thennom wdgior, oc hues i kunde tencke Stotteligt er oc all rede icke findes ther att were indkressuen, attj tha thet lade ther hos fortugne, Oc nar samme Siorett er offuer seet oc Corrigeret attj tha strax forskicker oz then Egien tilhande, Thermett skeer oz synderligcn xc. Dat. Nyborg then første daj Martij Åar xc. mdr.

Nr. 4.

[Geh. Archiv. Tegnelser over alle Lande Nr. 11, 253 flgd.]

Af „Ko. Ma. obnne breff till bønderne wdj aggershus leen, oc alle andere leen for Syndenfieldz.“ 23de Februarii 1571.

— „foraarsages ther fore ethier, som wore thro wndersotthe, nogitt her wdinden att besuere, oc tiill theze behoff oc om enn hielp till att wnderholde oc besolde the knecthe mett, som wij paa wortt Slott Aggershus haffue liggendes, att besogge, Thij bede wij ethier alle, oc ass huer besonnderlig paa thett Maadigste begierer, attj osz tiill enn wnderdanigst willighedt, oc ethier selfsuer oc ethers federnne Mülage till beslhe, wille findis wbesueritt oc godviline paa en Sex års tiidt att kome osz till hielp oc wndsettringe tiill forene knectis wnderholdinge oc besoldinghe, hues som osz Elskel. Christiern Munch wor Mand thiennere oc Embitzmannd paa wortt Slott Aggershus funde mett ethier offuer enns kome, oc hues i wdj saa Maade forene Christiern Munch paa wore wegnne beulger oc Samtocher, thett wille wij ass ethier, som wore tro wndersotthe, for en godvilihg hielp Aname oc bekjennde, oc icke for nogen Plicht eller Seduane, Oc skulle i siden ther mett wdj fremtindenn icke vdermere besueris. I wille ethier ther fore her wdindenn willige lade finde, oc same hjelp epter fore wor leenžmandz Wnderuižninge att wdjissue.“

Nr. 5.

[Sjællandste Tegnelser Nr. 19, 331 b. Afsskrift i Ustdalls acta publica paa det st. Kgl. Bibliothek. Af Rengens Brev 22de Oct. 1601 til Kibstæderne over alt Niget.]

— „Som nogle af Kibstæderne her udi Niget, efter saadanne Mangel, (paa Skyt) Niget til Trygge, Forsikring, Gavn og Bedste, godvilligen og udaf dennen selv harer sig erboedt at ville komme Nigens Archelie til Hielp, Bestyrkning og Forbedring med et Antal Skippund Kobber, og Vi ingenlunde twible, at I jo udi lige Maade Eder dertil velvillige lader befinde, da bede Vi Eder og naadigst begiere, at I der udaf Eders By ville komme fornevnte Nigens Archelie til Hielp med N. Skip-

pund Kobber, &c. Derned skeer Os synderlig til Billie, og Vi forlade os vist dertil, ville det og igien med al kongelig Kunst og Maade befriende."

Nr. 6.

[Geb. Archiv. Af Rigens Raads Brev den 16de Junii 1626; Original, underskrevet af Rigsraadet.]

— "Belangendis ellers videre forstreckning, da er voris Underdanigst betenkende, Paa eders kongelig Majest. Maadigst welbehag, Att Eftterdi denne Krig Rigerne icke vdi sig selffuer ellers Angaaer, Tilmel och eftterdi (foruden huses forgangen Nar skeede) Alle stenderne, Adell, Geistlige, Borgere och Bonder Allerede vdi dette Nar paa ny igen stor vdæg gorre: Att nogle aff hu er stand, till videre contribution att beu ilge, med forderligste thil Røffuenhaffn forslriiffuis, hvor Mand dennem beuegligen kan foregiffue, hvor høveligen saadan forstreckning er fornoden: Icke tuulendis att de io, som oprigtige tro Vadersaatter efter deris formue, sig Underdanigst devot Lader befinde."

Nr. 7.

[Geb. Archiv. Original, underskrevet af Rigsraadet.]

Om Maaden, Rigens Stender att forschrifue.

Adell land forschriuffiſ, wdaff Skone, Sieland, Fyen, Borringholm, Aff huer diſe Provincier, 2. Adelsmendt, som Adelen selff land deputere. Wdaff Jutland 4:

Universitas, Wdaff Universitet, En, eller tou, Capitula, Wdaff Capituler, En aff di forfarenste wdj huert Capit. Geistliche, Wdaff Geistigheden, Aff huer Stifti Bispen,

Eller den fornemste Prouist udj hanſt Sted, om hand selff for Ciugdom icke land comparere; Wdaff Skone 3 Prouister, Aff Halland og Bleging, aff huer, En, Aff Seland, 3, Aff di andre Stiffter, 2, Derforuden aff Laaland oc Falster, En, Aff Alho, og Errøe, En: Aff Langelandt, En:

Borgerskab: Wdj Juttlund, aff huer aff Stiffteder En aff di forfarenste, Saa oc af Nanderh, Hørzens

Colding, Weile, Ware, Ningkobing, aff huer
— En:

Wdj Syen: Ottenze, Nyborg, Svinborg, som oc
land tage resolution fra Lawindz Kjobing) Aßens;
aff huer, En:

Wdj Sieland, aff Røpnehaffn, 2. Helsingør, Køge,
Nestved: (een?)

De kand di formelle steder raadsorre sig med di andre
Kjopsteder, om huiz omstendighed dennom worder til-
schressuit.

Wdass Gaalant, Aff Nagskouff, Mariæbo, Nyko-
ping wdj Falster, aff huer — En. Wdj Skone, Mal-
mee, Ystad, Lands Crone, Christianstad, Helsingborg,
Modneby, Halmsted, aff huer — En. Aff Wardberg, oc
Kongsbach — En. Fra Borringholm — En:

Bynder, Lenz Mendene funde tilordne — aff huert aff di Store
Lehn — En. Herridzfoged, aff di smaa Lehn, kand
aff tou eller trey En Herridzfoged, fremsendiz.

Dett er icke forneden, Att Bynderne sam-
liß; Men Lenzmendene funde bestede Fogderne som
schulle haffue fuldmagt, paa Kongenz og Geistlige
Byndersz Begne.

Att notisiceres tilforn wed Bressue, Huad, Huor snart
di schulle forschriffues here wdj Danmark, da siuniß
fornoden, Ser Wger eftir wdschriffuelhens Datum,
De schall notisiceris wdj wdschriffuelhen, Marsagen
huorsore di forschriffiuz:

Wdass Norge kand strax forschriffuis Nigenz. Canceller Eff-
teratt Stattholderen nu er wdj Danmark) Vispen aff Opslo,
wdass Kjopstederne Christiania, Friedrichsstad, Mar-
strand, Tønberg, En aff huer Stad, Oc att di om Landeuz
Leilighed haffuer med sig den beste forsarenhet muligst land werre.

Dat. Colding, den 18. Junij 1626.

Christenn friis, Christian Holz, Jacob Whlfeld, Albret Skell,
mpp. Eg. hand. mp. mpp.

Jffuer Zull, Jennis Zuell, Christian Thomesen, Christoffer Ulfeld,
Egenhand. Eg. hand. mpp. Egenhandt.

Nr. 8.

[Geb Archiv: Langevels Diplomatarium; Afskrifter af Trondhjems Stifts Archiv.]

a.

Af Jens Juels, Jens Bielkes og Gunde Langes Brev til Bisop Peder Skielstrup, d. 26de Januarii 1628.

De harde saet Kongens Commission, at de skulde „med det forderligste paa ett heileig sted forschrifue“ Lensmænd og Adel, „Bisperne med nogle aff huer Stifts Prester, Thoe borger aff huer klostedt, och thoe Bonder aff huert fougderi, och dennem som best forstand paa Landens leilighed haffuer, och der samptlig delibere om Landens Defension, och huad Contribution Hans Maysts Undersatter goduilligen ville underdanigst bevilge och vd-giffue.“ De indstævne derfor Stenderne til Christiania den 8de Marts. „Och war det meget gaat, at de som diidt forschickes (aa witt mueligt) lunde vere wed den formuffue, at de samme Meighje paa deris egen bekostning och vden nogen Contribution land giøre.“

b.

Af de trondhiemske Kannikers Juldmagt for deres Deputerede,
dat. 21de Febr. 1628.

— „Voris fiere Bisop Hederig och Heiderdt Mand, M. Peder Schieldrop, haffuer her paa Capittelet den 20. Februarii ladet os lese och hore Welburdige Herrers Stadholders Cantzlers och Gundi Langis schrifuelsze, indeholdendis att hand med nogle aff Presterne vdj Stiftet skulle mode vdj Opslo den 8. Martij, och der samptlig med de andre Stender delibere om Landhens defension vdj denne farlige thidz thillstandt, om hues Contribution Hans M. Undersatter goduilligen, och som thiden och Leiligheden vdkeffuer, ville underdanigst bevilge och vd-giffue, och fore med sig neyactig fuldmaet aff de andre, att hues af dennem blifuer foraffledigett och vdj Contribution vdloftuett, dett fremdes lis aff deris mettbredre at skal vere och blifue ratisceret. Da effterdij det er hannom gandske vnueligt paa saa fort en thid at bekomme bud thill alle Prester her i Stiftett, haffuer han verit denne voris Schriftilig besiendelje begierendis, Vi som ere her i Capittelett thillstede, huad vi her thill ville Suare.“

De give Bisloppen fuldmagt „at slutte och foraffschedige“ paa deres Begne: „forhaabendis ochsaa att de andre dannemend, Prester her i Stiftet, huet fuldmagt icke paa saa kort thid funde bekommis, skulle sig och saa her med lade noye och der thill gissue deris Samtryche.“

c.

Af Jens Juels og Jens Bjelkes Brev til Bislop Peder Skieldrup
d. 13de May 1628.

De harde faaet Kongens Resolution angaaende hvad der var „tracterit och vdlouffuet thil dette Landt och Nigges Defension wdi Scanieste Christiania forsambling“. Videre hedder det „Som Mennige Bender, Croenens, Adelens, och de Geistliges, med andre der till beuitget haffuer“; de befale Bisloppen at indsamle den af Capitulares og andre Geistlige i hans Stift udlovede „Quartal Contribution.“

Nr. 9.

[Jydske Tegnelse 8, 306 b. Afskrift i Uldalls acta publica. Af Kongens Brev til Rigens Raad i Jylland 5te Marts 1631.]

„Paa det nu Noget af det, som Guds Netsaerdigheds Vrede og Straf foraarsager, maatte efterhaanden afflaffes, Vi og naadigst eragte, Adelen af alle Steder i Riget at lade forsamle vilde falde dennem besvaerligt og viddloftigt, da bede Vi Eder og naadigst ville, at I til en Begyndelse lader forskrive nogle fine, fornemme Fruer af Jylland og Hyen, samt og nogle Adelssmaend derfra, og med dennem overveier og betrakter em en vis Skik og Maade paa Klaededragt, samt af hvad Toi og hvor godt det maa giores; hvilken Skik og Ordning siden uden Adelens egen Bevilgning og Samtrykke ikke maa forandres.“ — Videre hedder det, at Raadet skal samles og afhandle: „Hvilke I haver at lade forskrive af Adel saavel som Borgerstab, eg hvorledes Alting med bedste Hoie kan stilles i Værk.

Nr. 10.

[Sjællandske Tegnelse 26, 129 a. Afskrift i Uldalls acta publica.
Af Kongens Brev til Raadet i Jylland 9de Dec. 1636.]

„Eftersom Vi naadigst have lader befale een Stadsret af de andre at uddrages og forsaerdiges, saa og derudi at indfores hvis

Necesser og Forordninger om Kibstædernes Leilighed indeholder, hvilken Stadsret Eder herhos tilslilles, da bede Vi Eder og naadigt befale, at I af Kibstæderne udi vor Land Jylland, nogle og saa mange Eder synes fornodent, af de forstandigste Borgere, og som Met og Skjel elsker, til d. 29de Martii forstommendes udi vor Kibsted Viborg forskriver og dennem samme Stadsret forholder, og udi hvis Twyl de derudi have kan, dennem underretter, og, saafremt dennem derudi synes Noget at kunne tillegges, fratages eller forandres Kibstæderne til Bedste, at det antegner samt deres rationes, Marsager og fundamenta, hverfor Saadant gavnligt og nodigt kan være at forandres, og det hos hver Punkt især, som de begiære Forandring paa, annotere og med det Forderligste i vor Cancelli indskiffer."

Lignende Breve findes udstedte for Sjælland til Mode i Kopenhagen, for Skaane i Lund, for Fyen og Småalande i Odense. — Nørste Tegnelse 6, 392 b, Kongens Brev til Jens Bielle af 3. Febr. 1639 indeholder lignende Ordre for nordenfields Norge. Her skulde Borgere først samles af Bergens By: „dernest, naar Saadant med Bergen er forrettet, at I Nogle af vor Kibsted Stavanger paa vor Slot Bergenhus for Eder fordrer“ ic. Heri berettes ogsaa: at „Kibstæderne sondenfields paa Stadsretten sig allerede underdanigst have erklæret, og Vi med samme iaadigst ere tilfreds.“

Nr. 11.

a.

[Geh. Archiv. Af et originalt Brev af Københavns Byes Fuldmagtige.]

— „Eftersom Kong. Majt. Morris Aldernaadigste Herrre, Vdi Ningsted nest forledne Dend 7de Juny, Vid der till Deputeride Rigens høiuse Maad, Morris Byes Bdshihede med Andre Landsens Stender, Maadigst haffuer ladt proponere och till Sinde forre, dend for Øyen suebende Storre fare och Undergang, Morris Kiere foderne Land sig haffuer at behjørge, Om saadant, Nest dend høieste Gudhs beschirmelsze, Vid der till tienlige middel, icke Vdi tide forrekommis; Maadigst, der forre, beffalendis, Stenderne effter quod betenkende deris fuldmægtige her till Odense skulde lade moede, med Underdanigst Erclering, Huad hielp mand till samme

heiffornodene intention giorre vilde; Da haffuer Borgemester och Maad och Borgerchab Wdj Kiobenhagen Saadant Underdanigst well Wdj betrachting tagid, och mere til Werckens fornedenhed end egen effae och formuffue henszeendis, Sig Underdanigst Resoluerit, Hanß Kong. Maytt. och faderne landid till tienneste, huoz de Andre Stenders hielp, et Compagnie paa halfft andid hundrid Mand, Officerer och gemene Saaldater, at oprette, bewere, och till grendhens desension Wdj Lanthaalsten paa Tho Mars tid, om saa lange forneeden giorris, Under huad Obrister Hanß Kong. Maytt. Selff Maadigst techis, fri Underhaalde. Alsterunderdanigst begierendis, Alt Hanß Kong. Maytt. dende sine fattige Underdaners schyldige tro tienneste med Kong. Gunst och Maade will werdigis at optage, och Alstid blifue ofz en Maadig Herre og Konning." Odense Dend 27de Junij Anno 1638.

Kiobenhagens Byez fuldmektige

Jacob Michelsen. Peder Mortenson Eghnd.

Micel Søffrenzen.

b.

[Geh.-Archiv. Af "Kibstedernes fuldmegtige, Wdj Sjælland" Brev,
d. 30te Junij 1638. Original.]

— „Effterdi wores Alff Kibstederne med gif fune fuldmagt, ev anderledis, end paa gandsche Byez och Meenigheds wegne, och Gy til nogen particular person hedenstrecke, Haffuer wi os ey torde tundersta, nu neged paa en huer sordelis person Alt wdlossue, fast mindre Nogen fulld kommen Erkleringh derom Alt kunde Giore, Men Alsterunderdanigst Øf Erbyder, Saa snart Gud will wi hiemb kommer, Och wi med samptlig wores Med borgere, Alff wores Gunstige Leensmend blifuer annoget, Da forhaabes wi, Alt en huer effter formue Effne och Leylighedt, sich willigen lader befinde," &c.

c.

[Geh.-Archiv. Af Capiternes Bevilzung, dat. Odense d. 29de Junii
1638, Original.]

— „Med den Condition, at dett (Bevilgede) och wdj Land-
Risten blifuer Indlagt, Øf forholtet effter den beuilning Alff

Adellen scheedt ehr, Dog at wi der Imodt wnder danigst worder
for sich rede wed hans Maytz noyachtige Reuers" &c.

Nr. 12.

a.

[Geh.-Archiv: Langevels Diplomatarium. Af Trondhiems Capitels
Brev. Martis 1639. Afsskrift.]

— „Efster det som Stenderne vdi Norge i dag, som er den 14.
Martii Anno 1639, vdj Christianæ kirke paa vor allernaadieste
Herris og kong Christian den 4des vegne aff welb. Herre oc strenge
Ridder Her Christopher Bene thill Blasmarek &c., sampt oc aff
Erlig oc welb. Mand Jens Bielke til Østraad &c., bleff forholt
em Contribution till en forraad, dersom naaget fientlig Nigerne
paakom,” &c. — Jet nyt Brev, der folger efter Bevilgningen, hedder det:

„Den 17de Martii der efster lode de gode Herrer Comissarier
alle stenderne paa Algershus slot sammenfalte, oc bleff der giffven
til Svar paa alle indstillede Erklæringer, at de paa hands Mayts
vegne vilde være tilfredsy med det som nu vaar udlofft &c. De
med dette Svar bleffe alle stenderne fra dette mode venligen
dimiterit oc forlofftet.“

b.

[Norske Tegnesser 6, 442 b. Afsskrift i Uldalls aeta publica. Af
Kongens Brev til Christoffer Urne og Jens Bielke d. 11te Junii 1639.]

— „Eftersom Vi naadigst haver forfaret, adskillig Desicit at findes
med norske Lov, paa hvilke Vi Eder herhos en Designation tils-
stikke, da, esterdi det Landsloven angaaer, som Alle und-
gældende skulle, bede Vi Eder og naadigst ville, at I til Eder tager
Møgle de fornemmeste og forfarneste af Adelen, Bisper, Can-
niker, Provister, Lægmænd, Borgemestere og Maad,
og Eders og deres underdanigste Betenkende udi vores Cancelli
indstikker. Vi eragte naadigst og, bedst bequemmeligt at være, at
samme Mode ansilles i Bergen, 14 Dage for næstkomende Her-
redage.“

Nr. 13.

[Geb.-Archiv. Af de sjaellandske og smaalandiske Kibstenders Fuld-mægtiges Brev, 19de Aug. 1645. Original, Understifter mangl.]

Paa Kibenhavns Slot, den 11te August var der proponeret dem: „at giøre forslag, om de nogen Middel, hvor Ved saederne Landet Igien funde bringeß paa føede och til Defension Setteß udj bedere positur“ vidste.

De foreslaae, 1) „Alt Nogen Wisse tilforordnede Personer, vdj Kibmandzhandel, Skibsart och Comerciens (sic) fyndige och welforfaren, maatte forordneß“, til at bestemme ~~o~~-Defensionen.

2) „Alt Kibstederne maatte Wiforment Nyde de Privilegier og friheder, som dennem af fremfarene Koninger udj Danmark gissuet och med benaadet er, som de udj bogstauer kunde beuïze at hafue, och af Ko. Maytt. Selff udj hans Kongelige Begiezung*) Indtredelße, dennem Maadl. Confirmeritebr, och huis derimod publicerit ehr, maatte optagiß, och at det udj Kongelige Maade maatte worde antagen, at en huer Kibstad Particular Under Netning derom lod freembkomme.“

3) Lettelse i de staaende Wyskatter.

4) „Alt de (sic) maatte af Kongl. Maytt. Maadl. beuïgiß Kibstederne udj huert Land en gang om Naret, paa bequemmelig thid och Sted, at Moede hold e, hvor deriż fuldmæchtige med hinanden fnde Conferere om huis der Eragediż gafnlig och fornoden at were til Byerniż beste ic., och Siden och Confirmation derpaa boeß Kongl. Maytt. Underd. at Solicitere, om det af hanß Kongl. Maytt. och Danmarks Riges Raadt fnde Proffuis at were gafnlig (sic).“

5) „Alt forbud paa Korn och Anden Wabre maatte loß gifuiß.“

Derpaa folger en udsørlig og god Beteckning om Defensionen.

Nr. 14.

[Det st. Kongl. Bibliothek. Thottiske Samling, Folio, 842: en Pretekst, indeholdende Landcommisairernes og de adelige Deputeredes Forhandlinger. Det het Meddeelle er af „Copia af Huad med Rigens Raad, handfestningen (Frederik den 3dies) anlangendis, handlet bles.“]

Den 25de April 1648 vare Udelens Deputerede samlede af

*) Vistnok Zeitschrift for Regierung.

Nigsraadet paa Slottet i Kjøbenhavn, i en stor Sal; Udkastet til Haandfestningen blev op læst. Adelen opfordredes herpaa at erkære sig, gik ind „i et Camer for os Selffuer“, kom derpaa ud i Salen og meddeleste Nigsraadet sine Betenkninger over Haandfestningen. I disse hedder det, i Anledning af Adelens Forstag om at ingen Stat bør paalegges af Rigens Staad og Kongen alene, uden Samtykke, og om at ingen Lov bør udgaae uden Stendersnes Medvirkning:

— „Saa formelder ochde gamble handfestninger, Som endoch de Konger af det Oldenborgsche Huus, haffuer udgiffuet och Sorret, at saadant ey kand eller bor at schee, uden tilladelje, med Wiedere, som Samme Artikel tydelig ber om rover, For det tredie saa haffuer det aldrig i nogen Kongis tid weret brugeligt til forn, saa wophorligen schat at paalegge, Ja end och udi de gode och beste frids tider: thi udi hoylofflige Thukommelje Friderici 2 tid, de scheede dett Sielden, och naar det bleff Samtvocht, da bleff der imod Kongelig revers giffuen, med wiedere som allegoret och forebracht bleff, som Saadant ett hoytt Nödwendigt werk, til dend borgerslig sauel som Bundestands tariff och beste i acht at haffue, fornoden och tiensig kunde erachtis: Herpaa haffuer her Cancellier Saaledis Suaret, at de freembfarene och Onde tider haffde det foraarsaget, at schatten saa offte haffde weret paabuden, huilchet ey schall befindis til andet at were Anuendt, end til Rigens beste och fornondenhed. Rigens Staad wilde dog der om och lade Sig were angelegen, at schatterne epiter denne daug, ey saa offte eller saa Store som hidintil, schulle blifue paabudne: ware och begierendis, at de Deputerede ville selff giore nogen forzag, huor wed saadanne schatters paaleg, som disse tider udkressuer, kunde forekommis; huis Sig elters schatten at paabyde belanger, da kunde Rigens Staad ey wide, Underledis der medt at forholde, end som hid intill brugeligt haffuer weret, epiter som Elig paabud er altid schred Eptir Rigens Staads Staad, med Wiedere, som herom paa den ene saauessom paa dend Anderen Side bleff foregiffuet och Dommeldet.“

„Wiedere bleff Confererit och anholtet om forordninger och Constitutioner, som ud gaae ud en Stendersnes Widskab och Samtvochte, huilchet formeenis at Were Imod Lands towen och atskiltige handfestninger, bleff dersore begiert, at saadant her

epter motte blifue Remederet, och icke nogen Nye low, huor epfer land-
hen fundamental Wlesen) och Staten kunde lide schade, Wedgaae, huil-
het med Exemplar well funde om forneden er achtis gierig beuif-
ligt, Huor wed icke meentis Nyttige Constitutioner, som uden
Stendernis Widslab nochsom funde wdgaae, Item de som ingen
delation funde thaale, och ellers kunde were af Elig beschaffens-
hed, at de ey behoef giortis med Stenderne der om at Commu-
nicere; dersom det saaledis motte blifue i acht taget, tuiffle wi
iche paa, at det Jo til landshens storste Welfert schulde komme, ecb
were Marsag til atschillige Landshens gode, denne Vorh begiering
bleff icke allene med Loven och handfestninger beuist Det at were,
medens och med fremsatene Kongers Exemplar, oss det Oldenbor-
gische Huus, som Sig dertill haffde bequemmet weret, bleff derfor
begiert och Grindret at saadant Her epfer Motte blifue i acht
taget. Diffligeste at Intet her epfer samptykis eller paafzaais,
uden Sampilige Rijgens Maads raad, forwidende och sambycke:
herpaa er bleffuen Quaritt, att Rijgens Gauffn och beste noch sem
saaledis schulle tagis i acht, at huis forordning, Som Wdgic,
Ingen Stender Sig der offuer schulle haffue at besuerge, medens
derom med Stenderne at Communicere, Erachis betenkeltigt saa
och for dend ting, som icke well schulle funde practiceris eller i
werck Stillis, wnueligt, &c.

Nr. 15.

[Geb.-Archiv: Langebeks Diplomatarium. Afssrift med Langebeks Haand
af Rosenholms Archiv efter Christian Thummesens (Sehesteds) egen-
hendige Concept til hans Nabningstale ved Rigsraagen 1657. *)]

Marsagen, huorsor Hans Kengl. Maytt. har weret beweget
til, sine kjere och troe Undersaatter oss alle Stender hid att falde
och forskrifue, har weret saa uomgengelig, att den Omsorg, som
Hans Kengl. Maytt. sig har paataget att bere for disse Rijgers
och Landes Welferd, icke har kund tilstede dennom dermed att for-
skone. Det er allene bekjendt, huad farlige Krig der nu foris
blant wore Naaber. Det er Gud allene bekjendt, huad ende och

*) Hørtesierer at sammenlignes med Talen, som den efter Hulemannsen
er nedstrevet af en Tidsskriftværende, i P. W. Beckers "Gesandtskabs-
estertretninger" I. S. 168 flg.

Nr. 13.

[Geb.-Archiv. Af de sjaellandske og smaalandiske Kibstenders Fuld-mægtiges Brev, 19de Aug. 1645. Original, Understifter mangl.]

Paa Kibenhavns Slot, den 11te August var der proponeret dem: „at giøre forslag, om de nogen Middel, hvor Ved saederne Landet Igien funde bringeß paa føede och til Defension Setteß udj bedere positur“ vidste.

De foreslaae, 1) „Alt Nogen Wisse tilforordnede Personer, vdj Kibmandzhandel, Skibsart och Comerciens (sic) fyndige och welforfaren, maatte forordneß“, til at bestemme ~~o~~-Defensionen.

2) „Alt Kibstederne maatte Wiforment Nyde de Privilegier og friheder, som dennem af fremfarene Koninger udj Danmark gissuet och med benaadet er, som de udj bogstauer kunde beuïze at hafue, och af Ko. Maytt. Selff udj hans Kongelige Begiezung*) Indtredelße, dennem Maadl. Confirmeritebr, och huis derimod publicerit ehr, maatte optagiß, och at det udj Kongelige Maade maatte worde antagen, at en huer Kibstad Particular Under Netning derom lod freembkomme.“

3) Lettelse i de staaende Wyskatter.

4) „Alt de (sic) maatte af Kongl. Maytt. Maadl. beuïgiß Kibstederne udj huert Land en gang om Naret, paa bequemmelig thid och Sted, at Moede hold e, hvor deriż fuldmægtige med hinanden fnde Conferere om huis der Eragediż gafnlig och fornoden at were til Byerniż beste ic., och Siden och Confirmation derpaa boeß Kongl. Maytt. Underd. at Solicitere, om det af hanß Kongl. Maytt. och Danmarks Riges Raadt fnde Proffuis at were gafnlig (sic).“

5) „Alt forbud paa Korn och Anden Wabre maatte loß gifuiß.“

Derpaa folger en udsørlig og god Beteckning om Defensionen.

Nr. 14.

[Det st. Kongl. Bibliothek. Thottiske Samling, Folio, 842: en Pretekst, indeholdende Landcommisairernes og de adelige Deputeredes Forhandlinger. Det het Meddeelle er af „Copia af Huad med Rigens Raad, handfestningen (Frederik den 3dies) anlangendis, handlet bles.“]

Den 25de April 1648 vare Udelens Deputerede samlede af

*) Vistnok Zeitschrift for Regierung.

epter motte blifue Remederet, och icke nogen Nye low, huor epfer land-
hen fundamental Wlesen) och Staten kunde lide schade, Wedgaae, huil-
het med Exemplar well funde om forneden er achtis gierig beuif-
ligt, Huor wed icke meentis Nyttige Constitutioner, som uden
Stendernis Widslab nochsom funde wdgaae, Item de som ingen
delation funde thaale, och ellers kunde were af Elig beschaffens-
hed, at de ey behoef giortis med Stenderne der om at Commu-
nicere; dersom det saaledis motte blifue i acht taget, tuiffle wi
iche paa, at det Jo til landshens storste Welfert schulde komme, ecb
were Marsag til atschillige Landshens gode, denne Vorh begiering
bleff icke allene med Loven och handfestninger beuift Det at were,
medens och med fremsatene Kongers Exemplar, oss det Oldenbor-
gische Huus, som Sig dertill haffde bequemmet weret, bleff derfor
begiert och Grindret at saadant Her epfer Motte blifue i acht
taget. Diffligeste at Intet her epfer samptykis eller paafzaais,
uden Sampilige Rijgens Maads raad, forwidende och sambycke:
herpaa er bleffuen Quaritt, att Rijgens Gauffn och beste noch sem
saaledis schulle tagis i acht, at huis forordning, Som Wdgic,
Ingen Stender Sig der offuer schulle haffue at besuerge, medens
derom med Stenderne at Communicere, Erachis betenkeltigt saa
och for dend ting, som icke well schulle funde praticeris eller i
werck Stillis, wnueligt, &c.

Nr. 15.

[Geb.-Archiv: Langebeks Diplomatarium. Afssrift med Langebeks Haand
af Rosenholms Archiv efter Christian Thummesens (Sehesteds) egen-
hendige Concept til hans Nabningstale ved Rigsraagen 1657. *)]

Marsagen, huorsor Hans Kengl. Maytt. har weret beweget
til, sine kjere och troe Undersaatter oss alle Stender hid att falde
och forskrifue, har weret saa uomgengelig, att den Omsorg, som
Hans Kengl. Maytt. sig har paataget att bere for disse Rijgers
och Landes Welferd, icke har kund tilstede dennom dermed att for-
skone. Det er allene bekjendt, huad farlige Krig der nu foris
blant wore Naaber. Det er Gud allene bekjendt, huad ende och

*) Hørtesierer at sammenlignes med Talen, som den efter Hulemannsen
er nedstrevet af en Tidsskriftværende, i P. W. Beckers "Gesandtskabs-
estertretninger" I. S. 168 flg.

Vedslag derpaa vil folge. Der er ingen aff Parterne, som jo til Freden iuelinerer, och deresster traeter och lengis, och Freden maatte for os blifue farliger end Kriget har weret. Och endeg Hans Kongl. Maytt. sig icke i samme Krig har wild giøre deels actig, medens saa wiit disse Lande och Nigers høie interesse och Parters observants har fund tilstede, sig derfra entholdet og bewarret, Saa er det dog uwist, om det saaledes lande worde forstanten och optaget, och derfor allerstorste Magt paaliggendis att haffue vdi god agt, huorledis samme Krig herefster bliffuer fort eller endet och Freden, om den skulle treffis, bliffuer sluttet och formearet. Hidindil har Hans Kongl. Maytt. med all Werdens storste forundering siddet stille, och uden Bewegelse anseet denne store Wiitleftigheds och Krigs begyndelse och foranderlig continuation. Mens nu Landenes ynklig och jammerlig Odeleggelse sionis, om Mennisken end icke wilde, att skulle giøre en ende paa den Krig, och wiise den maaskee hen paa andre Steder: Daa holder Hans Kongl. Maytt. det for den høieste tid at were, nu baade Dien och Hender att oplucke, see sig well for, och sig nest Gudz faderlig bistand saaledis forsikre, och stille i saadan Beredskab, att mand med Ehre land sticke sig i tiden, saadan som den Gud i Himlen behager att tilskicke. Huorfor Hans Kongl. Maytt. med menige Nigens Raad har nodig eractet och besluttet, att wores ordinari militie til Hest och Hodz skulle med Werbing och extraordinari Middel sterctis och forbedris, til Landz och Wandz det beste muelig armeris, huortil Hans Kongl. Maytt. och finder alle rede saadan berommelig inclination och assistenz aff saa mange fornemme Patrioter aff ADEL, som icke allene deris Forsedris exemplpel langt offuer gaaer, mens vchsa til det, som hos andre Nationer er uhort och ilde skal worde troet, resolvere, Och dermed lader all Werden see, at de ikke Liff och Bled allene for Herre och Federne land wille opsette, medens och heller miste alt det di eier, end anden Regierung, end di nu Gud were Ehre nyder, lade sig blifue undergiffuen. Men efftersom Karen, vdi vdi sticke, er saa wiit lefftig, at til huilcken Hiorne wi Dinene henwender, intet uden Usicherhed och Fare til Landz och Wandz er att affsee, och Middeles derimod bor derfor att were disstørre, om noget got skal vdrettis, Saa faaer Hans Kongl. Maytt. derfor sine consilia der-

efter att rette, ligesom Stenderne besindes dette werck att betenke och sig angribe och resolvere wille. Thi det skulle were Hans Kongl. Maytt. och wores Fæderneland en ubodelig Skade og enig Spot, om noget skulle begyndis, som icke med Gaffn och Ehre funde vdsoris.

Det er alle bewist, i hwad stor Gield och uendelig besvering Hans Kongl. Maytt. disse Nigers Regierung har antagen, huors ledis tiderne siden och formedelst den Engelske och Hollandske Ses Krig ware bleffae saa farlige, at med mindre her waar bleffuen tagen en krafftig resolution, daa haffde wi tabt de beste allierte wi haffde, huor til icke andre Middel waare at bringe til weie end wed Cronens Godhes Plantsetning. Ile dis mindre wil Hans Maist. til Flodens och Militiens Underholding saadan anseelig Summa deputere, som Cronens tilstand allermest kand taale, och sine Hyrstendome icke heller forstone, att di jo och skulle hielpe Lasten med att drage.

Wille nu ynske, att Gud allmectigste, som selff kiender och wid, att wi intet andet søger, end en sicker, bestandig, och stedszwarende Fred, selff wille dertil forlene och meddele di beste raad, och selff præsidere i alle wores deliberationer, ende och wende och regiere alting till sin guddommelig Raaffns Ehre, och Landes och Nigers Gaffn och Beste, Saa wi i den Forhaabning trostig och frimodig kunde sige: Gud er med os, huo wil daa were imod os.

Nr. 16.

[Det Kongl. Bibliotheks Ms. Gamle kongelige Samling: 2666, 4to. Af „Menige Capitulares udi Dannemark Deris bestikede Fuldmægtigers Resolution, Øbhense den 26. Febr. 1657.“ Afskrift.]

„Eftersom wores Naadigste Herre och Konge naadigt for Capitlerne her udi Niget hafver ladet proponere efterfolgende Puncter til wor kicerste Fædernelands defension, det Gud welsigne icc. Saa er der paa wores Underdanigste forte Suar:

1) At Capitelernes Bonder och Tienere schulle vdgiffue af deris Gaarder, lige med Cronens og Adelens Tienere, Ode Gaarde undertagen.

epter motte blifue Remederet, och icke nogen Nye low, huor epfer land-
hen fundamental Wiesen) och Staten kunde lide schade, Wedgaae, huil-
het med Exemplar well funde om forneden er achtis gierig beuif-
ligt, Huor wed icke meentis Nyttige Constitutioner, som uden
Stendernis Widslab nochsom funde wdgaae, Item de som ingen
delation funde thaale, och ellers kunde were af Elig beschaffens-
hed, at de ey behoef giortis med Stenderne der om at Commu-
nicere; dersom det saaledis motte blifue i acht taget, tuiffle wi-
iche paa, at det Jo til landshens storste Welfert schulde komme, och
were Marsag til atschillige Landshens gode, denne Vorh begiering
bleff icke allene med Loven och handfestninger beuist Det at were,
medens och med fremsatene Kongers Exemplar, oss det Oldenbor-
gische Huus, som Sig dertill haffde bequemmet weret, bleff derfor
begiert och Grindret at saadant Her epfer Motte blifue i acht
taget. Diffligeste at Intet her epfer samptykis eller paafzaais,
uden Sampilige Rijgens Maads raad, forwidende och sambycke:
herpaa er bleffuen Quaritt, att Rijgens Gauffn och beste noch sem
saaledis schulle tagis i acht, at huis forordning, Som Wdgic,
Ingen Stender Sig der offuer schulle haffue at besuerge, medens
derom med Stenderne at Communicere, Erachis betenkeltigt saa
och for dend ting, som icke well schulle funde praticeris eller i
werck Stillis, wnueligt, &c.

Nr. 15.

[Geb.-Archiv: Langebeks Diplomatarium. Afssrift med Langebeks Haand
af Rosenholms Archiv efter Christian Thummesens (Sehesteds) egen-
hendige Concept til hans Nabningstale ved Rigsraagen 1657. *)]

Marsagen, huorsor Hans Kengl. Maytt. har weret beweget
til, sine kjere och troe Undersaatter oss alle Stender hid att falde
och forskrifue, har weret saa uomgengelig, att den Omsorg, som
Hans Kengl. Maytt. sig har paataget att bere for disse Rijgers
och Landes Welferd, icke har kund tilstede dennom dermed att for-
skone. Det er allene bekjendt, huad farlige Krig der nu foris
blant wore Naaber. Det er Gud allene bekjendt, huad ende och

*) Hørtesierer at sammenlignes med Talen, som den efter Hulemannsen
er nedstrevet af en Tidsskriftværende, i P. W. Beckers "Gesandtskabs-
estertretninger" I. S. 168 flg.

efter att rette, ligesom Stenderne besindes dette werck att betenke och sig angribe och resolvere wille. Thi det skulle were Hans Kongl. Maytt. och wores Fæderneland en ubodelig Skade og enig Spot, om noget skulle begyndis, som icke med Gaffn och Ehre funde vdsoris.

Det er alle bewist, i hwad stor Gield och uendelig besvering Hans Kongl. Maytt. disse Nigers Regierung har antagen, huors ledis tiderne siden och formedelst den Engelske och Hollandske Ses Krig ware bleffae saa farlige, at med mindre her waar bleffuen tagen en krafftig resolution, daa haffde wi tabt de beste allierte wi haffde, huor til icke andre Middel waare at bringe til weie end wed Cronens Godhes Plantsetning. Ile dis mindre wil Hans Maist. til Flodens och Militiens Underholding saadan anseelig Summa deputere, som Cronens tilstand allermest kand taale, och sine Hyrstendome icke heller forstone, att di jo och skulle hielpe Lasten med att drage.

Wille nu ynske, att Gud allmectigste, som selff kiender och wid, att wi intet andet søger, end en sicker, bestandig, och stedszwarende Fred, selff wille dertil forlene och meddele di beste raad, och selff præsidere i alle wores deliberationer, ende och wende och regiere alting till sin guddommelig Raaffns Ehre, och Landes och Nigers Gaffn och Beste, Saa wi i den Forhaabning trostig och frimodig kunde sige: Gud er med os, huo wil daa were imod os.

Nr. 16.

[Det Kongl. Bibliotheks Ms. Gamle kongelige Samling: 2666, 4to. Af „Menige Capitulares udi Dannemark Deris bestikede Fuldmægtigers Resolution, Øbhense den 26. Febr. 1657.“ Afskrift.]

„Eftersom wores Naadigste Herre och Konge naadigt for Capitlerne her udi Niget hafver ladet proponere efterfolgende Puncter til wor kicerste Fædernelands defension, det Gud welsigne ic. Saa er der paa wores Underdanigste forte Suar:

1) At Capitelernes Bonder och Tienere schulle vdgiffue af deris Gaarder, lige med Cronens og Adelens Tienere, Ode Gaarde undertagen.

2) Erbiunder og Capitulares sig den hafse deel af wisse Landgilder at bewilge, Medens dersom nogen forhindring for de faae, som pro officiis & laboribus noget minder, kunde være at formode, ynschedes vnderdanigst, at det wed den 3die deel maatte af Kongl. Maade forblisue, Anseendes at nogle af dennem vdas den hafse deel nodvorfsteligen sig icke kunne vnderholde.

3) Af huis frii Penge nogen och paa Rente hafuer, Erbiunder och Capitularer sig Kongl. Mats. Willie at esterkomme, och der af at vdgisue ligesom andre Rigens Stender" *).

Nr. 17.

[Geh.-Archiv: Af en Raadstypretokel for 1657, A. fol. 247,
Original.]

— „Er Øff Underschreffne, som i dag, effter hans Kongl. Ma. Maadigte befalling paa det Islandse Compagnie haffuer Veret forsamblet, Extracter aff disse her indførte Ordres forelest, Och befinder Wij dennem Allene til Floden och Militien, at were Vdgiffuit.“

Actum Kobenhaffu den 26. Octobris 1657.

Otthe Kragh. P. Reedtz. Oluff Breckenhuus. Kield Kragh.

m. p.

m. p.

Christiaan Barnekov. Christianus Ostensfeld. Hans Svane.

m. p.

m. p.

m. p.

Paa Superintendentens aff Slaane, Doct. Peder Winstrups Begne, effter giswen fuldmagt underjøffruer

Johan Wandall. Erik Oluffsen. Niels Sørensen. Hans Mansen.

m. p.

m. p.

Eghandig.

Hans Frandsen. Niels Haussen. Eggers Elerß.

Eghdn.

Nr. 18.

[Geh.-Archiv. Af Rigens Raads Brev 4de Mai 1658, Original.]

— „Wi for More Personer Wilde gierne ønske, At Stenderne i alle magtpaaliggende Sager, Vdgifster oc paaleg angaaende, matte

*) Utslykket fortiner at sammenlignes med Borgerstandens Bevilgning samme Gang, i P. W. Beckers „Gesandtskabesetterretninger“. I. S. 173.

convoceris huor Ved Storre Willighed af dennem, oc ringere haad
oc effertale for Øj Bar at forhobe, oc at deromh Visse constitu-
tion, som endnu icke findis, matte gioris."

Nr. 19.

[Geh.-Archiv. Af en Pretekst. Afskrift.]

Kiobenhavns Borgerskabs Ansøgning til Kongen, streeven d.
30te Oct. 1658, undertegnet af 90 Borgere paa de Ørviges Begne,
blandt disse først af de 32 Maend, desuden af mange Oldemeænd,
leveret Kongen selv af Borgemester og Maad den 9de Nov. Heri
findes Følgende:

"Effterdij iblandt Andet dengt tredie Punct vdi høgst bemelte
Kongl. privilegium (Privilegiet for Kiobenhavn af 10de August
1658) formelder, ad Kiobenhaffu shall werre en frij Nijsch Stadt,
och annamis tillige for en scj Nijsens Standt, Och Vdj Alt huad
Niiget till beste Delibereris Mand, haffue deris Stemme och Sam-
tocke: Saa siuntis oj well, Om det hans Kongl. Mayz Ellers
Maadigst maatte behauge, att samme punct Doe forre Doe bedre
bleff Stillet udj werck, heldt i denne besuerlige Thied. Thi en
huer Treo patriott gierne saa och ynslede att Alting matte gaa
well till, Och derforre høgst Nodwendig Grachtet, worris gunstige
Offrigbed, welluise Borgemestere och Maad, hermed at anmode
och bede, de wille haffue dengt wimage hoez hans Kongl. Mayt,
och Dannemarekis Nijsens heywise Maad, Underdanigst herom ad
Anholde, saa tuiffles ingenlunde paa deß fortgang, Saa och i huad
maade Saadand skee shall, Alt enten 32 Borgere bleffue forord-
net, som tillige med Borgemestere og Maad, paa sambilige Kiob-
enhaffns Borgerskabs wegne Kunde Uduelge En goed fornueftig
Mand, Som herudj Kunde bruges, Och alle tid maatte haffue
frij tilgang till hans Kongl. Mayt, Saa och tillige med de høi
Edle Welbaarne Herrer Dannemarekis Niiges hoijwiise Maad ad
deliberere, huiz till hoijtbemelte hans Kongl. Mayz, Chronen och
Landsens Gemene beste sig Kunde erstrecke, beller huorledis hans
Kongl. Mayt det Allernaadigst Sielfuer best Kunde behauge ad
Anordne, Allerunderdanigst forhaabendi, att huiz hans Kongl.
Mayt denne Bye Allernaadigst ydermere med will privilligere,

Saadandt ej Joe ferre Jo bedre Under Kongelige hand og Seigell, med Samtlige tilstede werende Dannemarckis Riges Maadigh Samtycke oc Underskrifuelse Maadigst maatte meddeelij, och ded ej, och woris Esterkommere her i Staden, Atff Esterkommende Konger udj Dannemarck att skal holdiij och forsicker is. u.

[Herover gav Rigsraadet sin Betenkning af 14de Nov., som ogsaa findes i Geh.-Archivet. Det sandt det raadeligt, at tilstede en, ester Borgerstandens Forstag af Staden Deputeret, tilligemed en af Adelen, en af Universitetet og en af de kongelige Bettente Deputeret Udgang til Kongen og Rigsraadet, „deres Mening at tilskendegive“, og at hores over rigtige Anliggender. Tilsidst yttres i denne Betenkning Onske om en almindelig Stenderforsamling til at ordne Riget, saasnart det fil Fred.]

Nr. 20.

[Geh.-Archiv, Udkast og Concept.]

a.

B. og R. i Kjøbenhavn. Vi bede Eder och Maadigst Wille at I lader forsamle alle Laffuene her I byen, och huer ampt I Seer for Eder lader Indsordre, och all muelig flid anvender, om I denrem derhen Hand bewege, at de huer Vil giffue noget til baadigholchey Underholdning.

Hafn, den 23de Apr. Ao. 1659.

b.

Johan Christopher B. Kerbiij och Christopher Gabel. Vi bede eder och Maadigst wille, at I lader forsamle alle woris hoffbetiente, och huer aff dennem I Seer lader for eder Indsordre, och all muelig flid anvender om I denrem derhen Hand bewege, at de huer noget til baadigholchey Underholdning wille giffue och forstreche.

Hafn, den 23de Apr. 1659.

c.

Gelser Eder oss Essel. Borgm. och Raad sampt Menige Borgerstab her udj Vor Kjøbstad Kjøbenhavn Gwindelig med Gud och Vor Raade, Effiersom eder alle och enhuer Velbeklent er, huor

forneden guarnisonen till alles conservation her udj byen eragtes, och Wj til dends Underholdning Ninge eller Ingen Middel Vilde i denne besuerlige tiid, med mindre Vi assisteris och hielpes aff Vore tro Underhaatter Saa bede Wj Eder och Maadigst begiere, atj Ved Eders fuldmægtige tilliggemed de andre stender herudj Staden delibererer och offuerveyer ved huad Middel forn. guarnison tit best og foeds land vorde Underholdet effterat de 5 Wdloffuede Maaneders forstreckning ophorer, efftersom det Enhuers Velstand saauel som det gemehne beste især angaaer, twifler Wj icke paa at enhuer sig ioe dertil goduillig lader finde, huorimod Wj saadan Eders Veluillighed med Kongelig Gunst i Maade will erkiende.

Giff. Hassn. den 27de Apr. 59.

Ligesaadan breff Wdgik til Menige Adelsstanden som nu her i byen tilstede er. Noch Borgm. och Maad paa Christianshafn, Item Rect. Superintendent och Profess. udj Kiöbenhafns academie, saauel som Sogne Prester och Menige clereci herudj Staden. Noch til Alle hans Mits tienere och betiendte aff huad stand och condition de were Kand.
